

УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА**

на тему:

*«Рольві очікування та особливості
міжособистісних відносин на різних етапах
життєвого циклу сім'ї»*

Виконав: здобувачка 2 курсу,
групи ПС-23-2м
Спеціальності 053 «Психологія»
Курако М.І.
Керівник: Бикова В.О.
к.пед.н, доц.

Дніпро
2025 р.

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи здобувача
Курако М.І.

на тему: «Рольові очікування та особливості міжособистісних відносин на різних етапах життєвого циклу сім'ї»

Кваліфікаційна робота здобувача 2-го курсу, спеціальності 053 «Психологія» (у форматі магістр) (Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, кафедри психології та педагогіки) присвячена проблемі рольових очікувань та особливостей міжособистісних відносин на різних етапах життєвого циклу сім'ї. У кваліфікаційній роботі наведено результати аналізу рольових очікувань та особливостей міжособистісних відносин на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Теоретично досліджено поняття «психологічна задоволеність шлюбом» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених та визначено основні психологічні чинники задоволеності шлюбним життям.

Виокремлено дефіцит наступних потреб, що призводять до незадоволеності шлюбними відносинами: незадоволеність сексуальних потреб; незадоволеність подружжям потреби в цінності і значущості власного «Я»; незадоволеність потреби чоловіка, дружини або обох партнерів в позитивних емоціях; фінансові розбіжності пари; незадоволеність потреби у взаємодопомозі, потреби у співпраці, що пов'язані з розподілом обов'язків в родині; розбіжності у проведенні відпочинку і дозвілля.

Емпірично доведено, що більшість досліджуваних, незалежно від стажу сімейного життя, мають установку на ідентифікацію себе з партнером; прагнуть у шлюбі розподіляти порівну господарчо-побутові обов'язки між собою та шлюбним партнером; вважають, що батьківські обов'язки повинні також бути у рівній мірі розподілені між шлюбною парою; для досліджуваних є значимою взаємна моральна та емоційна підтримка в родині; перше враження (зовнішній вигляд) для досліджуваних має також важливе значення.

Встановлено, що рівень благополучності сім'ї (відчуття щасливої та успішної родини) на першому етапі шлюбного життя залежить від особистісної ідентифікації з партнером, бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах, підвищеного значення сексуальних відносин у парі та таких міжособистісних відносин, як зниження домінантності партнера, підвищення терпимості до помилок та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою компромісу та співробітництва.

Перелік ключових слів: шлюб, сім'я, задоволеність шлюбом, цикли сім'ї, ролі, міжособистісні відносини.

SUMMARY

Master's Degree Project of the 2-th year student, speciality «Psychology» (Alfred Nobel University, Dnipro, Department of Psychology and Pedagogy) is devoted to the problem of role expectations and peculiarities of interpersonal relations at different stages of the family life cycle. The qualification work presents the results of the analysis of role expectations and features of interpersonal relations at different stages of the family life cycle.

The concept of “psychological satisfaction with marriage” in the works of domestic and foreign scientists is theoretically studied and the main psychological factors of satisfaction with marriage life are identified.

The deficit of the following needs leading to dissatisfaction with marriage relations is highlighted: dissatisfaction with sexual needs; spouses' dissatisfaction with the need for the value and significance of their own “I”; dissatisfaction with the need of the husband, wife or both partners for positive emotions; financial disagreements of the couple; dissatisfaction with the need for mutual assistance, the need for cooperation related to the distribution of responsibilities in the family; disagreements in recreation and leisure.

It has been empirically proven that most of the respondents, regardless of the length of family life, have an attitude of identifying themselves with their partner; strive to distribute household duties equally between themselves and their marriage partner in marriage; believe that parental responsibilities should also be equally distributed between the married couple; mutual moral and emotional support in the family is important for the respondents; the first impression (appearance) is also important for the respondents.

It has been established that the level of family well-being (the feeling of a happy and successful family) at the first stage of marriage life depends on personal identification with the partner, the desire to morally and emotionally support each other in the relationship, the increased importance of sexual relations in a couple and such interpersonal relationships as reducing partner dominance, increasing tolerance for mistakes and resolving conflict situations through compromise and cooperation.

Key words: marriage, family, marital satisfaction, family cycles, roles, interpersonal relations

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТІЙКОСТІ СІМЕЙНОГО СОЮЗУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї	7
1.1. Поняття «задоволеності шлюбом» та його сутність характеристики	7
1.2. Основні труднощі сімейного життя на різних етапах життєвого циклу сім'ї	14
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2 ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ	27
2.1. Методологічні засади проведення емпіричного дослідження	27
2.2. Особливості вибірки та методів дослідження	32
Висновки до другого розділу	35
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВІ ОЧІКУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї	36
3.1. Емпіричне дослідження особливостей рольових очікувань подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї	36
3.2. Особливості міжособистісних стосунків подружжя на різних етапах життєвого сім'ї	48
3.3. Визначення чинників, що обумовлюють міру психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя	53
Висновки до другого розділу	59
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	67
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Обґрунтування актуальності теми. Динамічність сучасного суспільства знаходить своє відображення у процесах, що відбуваються у сучасній сім'ї. Тенденція до підсилення індивідуалізації, орієнтація на кар'єру призводять до трансформації сімейних відносин, установок і цінностей, якість яких тісно пов'язана з проблемою задоволення шлюбом. За аналізом результатів державної служби статистики України [18] у 2017 року було розірвано 130 тисяч шлюбів при зареєстрованих понад 229 тисяч. Такі результати свідчать про те, що кожна 2-3 шлюбна пара розпадається.

Кожна людина з народження перебуває під впливом родинної системи, спочатку це батьківська сім'я, саме її світоглядна позиція обумовлює становлення особистості. Людина зі сформованим життєвим сценарієм створює репродуктивну сім'ю, в котрій відбувається взаємодія подружжя, а саме їх сімейних систем. Актуальність теми обумовлена, у першу чергу тим, що кожна сім'я є середовищем, що впливає на особистість, а отже чим більше у партнерів сформований позитивний образ родини, тим більше благополучний є вплив на них. Слід відмітити, що на кожному етапі сімейного життя відбуваються закономірні перетворення, що обумовлюють стосунки між партнерами і в цілому впливають на психологічну задоволеність шлюбом. Так, молода родина є однією з самих незахищених груп населення, вона постійно відчуває певні труднощі (соціально-економічні, складності в психологічній сфері взаємовідносин – етап психологічної адаптації). З кожним роком життя, а саме на різних етапах життєвого циклу сім'ї подружжя переживає кризові явища, які звісно впливають на задоволеність шлюбом.

Під поняттям «психологічна задоволеність шлюбом» розуміємо певну реалізацію уявлень (образів) про сім'ю, котра складається у свідомості людини під впливом різних обставин (дійсних або символічних), що складають її досвід. Іншими словами, під задоволеністю шлюбом розуміється певна внутрішня суб'єктивна оцінка подружжя власних сімейних відносин.

Психологічна задоволеність шлюбом безпосередньо обумовлює стійкість сімейного союзу, оскільки низький рівень задоволеності шлюбом при взаємозв'язку з іншими факторами можуть обумовлювати розпад сім'ї.

Вважаємо доцільним та актуальним дослідження рольових очікувань та особливостей міжособистісних відносин на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити взаємозв'язок між показниками схильності до переживання образи та широким спектром рис особистості студента.

Об'єкт дослідження: феномен міжособистісних відносин у сім'ї.

Предмет дослідження: рольові очікування та особливості міжособистісних відносин на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що у міжособистісних відносинах на різних етапах життєвого циклу сім'ї є певні особливості.

Емпіричні гіпотези:

1. Існують певні розбіжності в уявленнях про сімейні відносини на різних етапах подружнього життя.

2. Існують певні розбіжності у міжособистісних відносинах на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

3. Існує певний зв'язок між задоволеністю шлюбом та особливостями міжособистісних відносин у сімейних парах на різних етапах подружнього життя.

Для досягнення поставленої мети, об'єкту та предмету нами сформульовані такі завдання:

1. Теоретично дослідити поняття «психологічна задоволеність шлюбом» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

2. Визначити основні чинники задоволеності шлюбним життям.

3. Визначити показники психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя.

4. Емпірично проаналізувати рольові очікування та особливості міжособистісних відносин на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

5. Провести емпіричне дослідження.

6. Інтерпретувати результати дослідження.

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дослідження використовувався комплекс методів: а) *теоретичні* – метод системного аналізу теоретичних наукових підходів і концепцій; б) *емпіричні* – опитувальники: для дослідження феномену образливості використано: Опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко) – з метою визначення міри психологічної задоволеності шлюбом; тест «Рольові очікування та домагання в шлюбі» (Н. Волкової) з метою визначення рольової узгодженості; опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» (Ю. Альшиної) з метою визначення уявлень подружжя про розподіл ролей чоловіка та дружини в сім'ї; авторська анкета «Уявлення про сім'ю» з метою виявлення особливостей шлюбних очікувань подружжя; тест «Міжособистісні відносини» (Т. Лірі) з метою визначення особливостей міжособистісних відносин в шлюбних парах; тест «Типи поведінки у конфліктних ситуаціях» (К. Томаса) з метою визначення домінуючого типу вирішення конфліктів у парі в) *математично-статистичної обробки емпіричних даних* – здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Windows. Зокрема, ϕ – критерій Фішера та t-критерій Ст'юдента: коефіцієнт кореляції Пірсона.

Емпірична база дослідження. Емпіричну вибірку склали шлюбні пари: 20 сімейних пар на етапі молодого сім'ї (1-3 роки сумісного життя) та 20 сімей середнього шлюбного віку (3-10 років подружнього життя). Загальна кількість досліджуваних 80 осіб, 40 шлюбних пар (40 жінок та 40 чоловіків). У досліджуванні аналізувалися середні результати шлюбної пари.

Теоретико-методологічна основа роботи. Вивченню сімейних відносин присвячені роботи Т. Андреєвої, Ю. Альшиної, С. Голода, В. Сисенка, В. Століна, О. Бодальова, Т. Гурко, В. Дружиніна, Н. Юркевич та інших. Сучасні дослідження задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя представлені у працях українських учених: О. Волошок, А. Корнюх, Л. Котлова, Л. Лисенко, Г. Онищенко, В. Пілецький, Н. Хлопоніна та інші.

За даними таких вчених, як Ю. Альошина, О. Білоус та О. Смирнова, існує тісний зв'язок між психологічною задоволеністю шлюбом, стажем сімейного життя та стадією життєвого циклу родини, а саме суб'єктивна задоволеність шлюбом може знижатися у перехідні періоди життєвого циклу родини.

Теоретична значущість. Теоретично експліковано й емпірично досліджено психологічні компоненти схильності до переживання образи (образливості): формально-динамічні, що відображають динаміку та перебіг ознак (чутливість до переживання образи, усталеність, широта поширення, виразність прояву) та якісні компоненти, що відображають сутність цього феномена (емоційний, когнітивний, поведінковий, контрольний-регулятивний).

Практична значущість полягає у можливості використання отриманих результатів практикуючими психологами (зокрема, спеціалістами психологічних служб навчальних закладів) в процесі психоконсультативної, психокорекційної, психотерапевтичної роботи.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури, який налічує 70 джерел. Робота містить 9 таблиць, 4 рисунків та 1 додаток. Загальний обсяг роботи 81 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТІЙКОСТІ СІМЕЙНОГО СОЮЗУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї

1.1. Поняття «задоволеності шлюбом» та його сутність характеристики

На сьогоднішній день спостерігається підвищений інтерес до вивчення проблем сімейних відносин з рамок різних галузей науки – психології, педагогіки та соціології. Такий інтерес пояснюється, у першу чергу тим, що традиційний інститут сім'ї переживає певну кризу, що змінює зміст та значення шлюбно-сімейних відносин [18].

Стрімка динамічність сучасного суспільства знаходить своє відображення в процесах, котрі можна спостерігати в українських сім'ях. Підвищена тенденція до зростання індивідуалізації, орієнтації на кар'єру, обумовлюють трансформацію сімейних стосунків, установок і цінностей, сутність яких тісно пов'язана з проблемою задоволеності шлюбом.

Поняття «задоволеність шлюбно-сімейними відносинами» у першу чергу має на увазі реалізацію уявлень (образу) про сім'ю, яка складається у свідомості індивіда під впливом різних обставин (дійсних або символічних), що складають його досвід [20], тобто певна внутрішня суб'єктивна оцінка подружжя власних сімейних відносин.

Досліджуючи проблему задоволеності шлюбом учений В. Сисенко пропонує таке поняття, як «стійкість шлюбу»: «взаємодія між подружжям, ефективність і результативність їхньої спільної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так індивідуальних цілей подружжя» [цит. за 30, с. 183]. Сстійкість шлюбу, на думку автора, варто аналізувати через задоволення потреб чоловіка та жінки, оскільки стабільність і успішність шлюбу можливо лише тоді, коли взаємовідносини між подружжям насичені позитивним емоційним зарядом.

Та варто зазначити, що дані поняття (стійкість шлюбу і задоволеність) хоча і схожі між собою, але не тотожні, оскільки стійкі шлюби не завжди мають високий рівень задоволеності шлюбно-сімейними відносинами [30, с. 183].

Перейдемо до визначення основних чинників психологічної задоволеності шлюбом. Відома дослідниця Ю. Альошина вважає, що рівень задоволеності шлюбно-сімейними відносинами, у першу чергу, залежить від стажу спільного життя: «так, початковий етап характеризується високим рівнем задоволеності шлюбом, з часом цей рівень поступово знижується, досягаючи свого мінімального значення до 18 років спільної життя, а потім знову різко підвищується» [цит. за 30, с. 184].

Певна категорія дослідників відзначають, що задоволеність шлюбно-сімейними відносинами залежить від успішності чоловіків, поділу обов'язків між подружжям, а також з етапом передшлюбних залицянь. Так, на думку С. Голода, на задоволеність сімейними відносинами впливає рівень сексуальної задоволеності подружжя [7].

Такі зарубіжні дослідники, як Р. Левіс та Дж. Б. Спеніер виокремлюють більше сорока факторів, що мають вплив на подружні стосунки. Усі фактори можна об'єднати в три блоки: 1) дошлюбні фактори; 2) соціально-економічні фактори; 3) особистісні та внутрішньо-шлюбні фактори [70]. Визначені чинники у більшій мірі мають на увазі лише психологічний аспект, а саме вказують на міру згоди або незгоди подружжя з певних проблем сімейного життя.

Цікаві результати дослідження чинників задоволеності шлюбом були отримані Ю. Котельниковою. Гендерні особливості чоловіків і жінок виявляються в тому, що жінки надають великого значення особистісної ідентифікації з партнером, емоційної функції сім'ї. Чоловіки – інтимно-сексуальній функції і батьківсько-виховній. Крім того, спостерігається взаємозв'язок індивідуальних характеристик особистості з окремими сторонами подружніх відносин (ціннісними уявленнями подружжя). Так, наприклад, сім'ї з низькими адаптаційними здібностями володіють низьким рівнем згуртованості і потрапляють в число неблагополучних сімей, і, навпаки [30].

У цілому, Ю. Котельникова виокремлює наступні показники задоволеності шлюбно-сімейними відносинами: «1) задоволеність психологічною атмосферою в шлюбі; 2) задоволеність спілкуванням подружжя; 3) наявність психологічної підтримки подружжя. Звідси випливає, що основними факторами задоволеності подружніми стосунками є психологічні чинники. Хоча не менш важливе значення мають фактори сексуального задоволення, а також соціально- демографічні, соціальні та економічні чинники» [30, с. 184].

Т. Андреевою та О. Ковальовим було виявлено, що єдність любові і спільності поглядів вкрай важливі для задоволеності шлюбом. Також ученими було визначено, що існує зв'язок між задоволеністю шлюбом, стажем сімейного життя та стадією життєвого циклу сім'ї. За результатами дослідження встановлено, що суб'єктивна задоволеність шлюбом знижується саме в перехідні етапи життєвого циклу сім'ї. Досить серйозний вплив на сприйняття чоловіка та дружини один одного і родинних відносин має народження першої дитини та останній етап дорослішання. У цілому, зміна міри задоволеності шлюбом у залежності від стажу шлюбу має складний і двосторонній характер [1]. За результатами дослідження Х. Фелдмана визначено: «що крива залежності між задоволеністю шлюбом та стажем сімейного життя має U-подібну форму: на початкових стадіях шлюбу задоволеність досить висока, на середніх – різко падає, а на стадії 18-20 років знову зростає» [цит. за 4, с. 126].

Ще одним фактором задоволеності шлюбом можна виокремити і професійну діяльність подружжя: успішність на роботі, задоволеність роботою, є елементами самореалізації людини і фінансового благополуччя родини [60].

Цікавим і важливим аспектом міри задоволеності шлюбом є відповідність чоловіка образу батька дружини і досвіду взаємостосунків в батьківській родині: у першу чергу – це реалізація цінностей, що були засвоєні саме в батьківській родині і міра схожості цінностей батьківських сімей і молодої родини [26].

Дослідниці Н. Ключева та Ю. Теміргалієва встановили, що на задоволеність шлюбом впливають відповідність рольових очікувань партнерів рольовій поведінці

та міра узгодженості рольової поведінки, сімейних функцій, інтересів та цінностей подружжя [26; 58].

Ю. Теміргалієва досліджувала вплив узгодженості уявлень подружжя про сімейне щастя на міру задоволеності шлюбом. Ученою виявлено, що для подружжя, що незадоволені шлюбом, характерно пов'язувати щастя як феномен, котрий пов'язаний з певними зовнішніми обставинами. Для партнерів, що задоволені шлюбом, чинники сімейного щастя пов'язані глибше, а саме з відносинами, що будуються на взаєморозумінні один одного [58].

Слід вказати, що певні дослідження доводять зв'язок психологічної задоволеності у шлюбі із схожістю характерів подружжя, особистісними і внутрішньо-сімейними відносинами. На думку Т. Андрєєвої різна міра задоволеності шлюбом може обумовлюватися поєднанням темпераментів партнерів. Найбільший рівень задоволеності шлюбом складаються в родинах, у котрих чоловік сангвінік, а дружина – меланхолік [1].

Вивчаючи особливості подружньої та батьківської сфери у мірі задоволеності шлюбом Л. Баландіна прийшла до висновку: «задоволеність шлюбом є важливою складовою благополуччя сучасної сім'ї. Дружини більш задоволені шлюбними відносинами, ніж чоловіки, при цьому задоволеність подружніми стосунками взаємообумовлені і визначається задоволеністю кожного з подружжя. Жінки перебувають одночасно в двох підсистемах сімейних відносин – подружній і батьківській, які безпосередньо узгоджуються між собою. Задоволеність шлюбом жінок залежить від благополуччя як материнських, так і батьківських взаємодій. У чоловіків подружні і батьківські відносини не мають тісних зв'язків і можуть представляти альтернативу. Задоволеність шлюбними відносинами кожного з подружжя пов'язана зі зниженням виховної конфронтації в сім'ї і підвищенням узгодженості в вихованні дітей» [4, с. 134].

Поряд з поняттям «задоволеність шлюбом» існує термін «незадоволеність шлюбом». Дослідники Е. Ейдемільер та В. Юстицькіс вважають, що міра незадоволеності шлюбом залежить від рівня усвідомлення даного стану. Автори

виокремлюють два показники незадоволеності шлюбом: усвідомлена та погано усвідомлена незадоволеність шлюбно-сімейними відносинами [13].

У ситуації усвідомленої незадоволеності подружжя відкрито усвідомлюють і визнають, що стосунки їх не задовольняють. Усвідомлена незадоволеність досить часто може супроводжуватися сутичками між чоловіком та дружиною: агресивні прояви та звинувачення протилежної статті [67, с.129].

Інший прояв має погано усвідомлювана незадоволеність. Подружжя можуть виявляти відносно та непряме незадоволення сімейними стосунками. Дослідниця Л. Шилова зазначає, що таке незадоволення виявляється: «по-перше, через вираження почуттів і станів, що межують з прямою незадоволеністю: монотонність, нудьга, безбарвність життя, відсутність радості, ностальгічні спогади про час до шлюбу. По-друге, незадоволеність проявляється в численних скаргах на різні приватні сторони сімейного життя. В ході опитування подружжя нерідко виявляється, що, незважаючи на задоволеність життям сім'ї в цілому, вони незадоволені окремо усіма сторонами життя, про які запитує дослідник або психолог. По-третє, незадоволеність проявляється в ряді специфічних феноменів, які спостерігаються в житті такої сім'ї. Перш за все, це явище, яке доречно було б назвати феноменом краплі дьогтю. Йдеться про якусь, в більшості випадків об'єктивно другорядну проблему, яка в даній сім'ї розростається до таких розмірів, що здатна серйозно знизити задоволеність подружжя сімейними взаємовідносинами. Такою краплею дьогтю можуть послужити взаємини з будь-ким з родичів, які проживають окремо, або розбіжності з другорядних питань організації сімейного життя. Аналогічну роль відіграють і великі, значимі проблеми, які не можуть бути вирішені в даний момент і постійно відчуваються як важливий фактор незадоволеності життям сім'ї» [67, с.131].

Можна спостерігати погано усвідомлену незадоволеність, яка виражається через емоційні вибухи у парі, що може обумовлювати руйнування сім'ї.

Значна кількість дослідників [4; 26: 30; 62] вважають, що незадоволеність шлюбними відносинами є наслідком незадоволення таких потреб:

- незадоволеність сексуальних потреб одного;

- незадоволеність подружжям потреби в цінності і значущості власного «Я»;
- незадоволеність потреби чоловіка, дружини або обох партнерів в позитивних емоціях;
- фінансові розбіжності пари;
- незадоволеність потреби у взаємодопомозі, потреби у співпраці, що пов'язані з розподілом обов'язків в родині;
- різні бажання в проведенні відпочинку і дозвілля.

Дослідниця А. Іващенко виокремлює п'ять груп сімейного життя, що найбільшою мірою обумовлюють незадоволеність шлюбом:

1. Потреба подружжя у виконанні визначених ролей в сім'ї.
2. Потреба подружжя у спілкуванні один з одним і з друзями.
3. Пізнавальні потреби подружжя.
4. Матеріальні потреби.
5. Потреба в захисті власної «Я-концепції» [23].

Найбільш конфліктним, що впливає на задоволеність шлюбом, на думку Н. Ключової є особливості спілкування подружжя. Такі особливості спілкування, як правило, дозволяють дотримуватися норм сімейного життя та регулюють моральні відносини подружжя. Саме стабільність шлюбу значною мірою пов'язана культурою спілкування чоловіка та дружини. При порушенні когось з подружжя сімейної етики може негативно впливати на їх взаєностосунки, що у цілому призводить до стійких сімейних конфліктів [26].

Наступною за значимістю є потреба у захисті власної Я-концепції. Відсутність з боку партнера уваги, психологічної підтримки у цілому обумовлює незадоволеність базової потреби у любові.

Третє місце посідають рольова та інформаційна незадоволеність. Конфлікт рольової незадоволеності виникає під час неточного розуміння чоловіком та дружиною визначених ролей та на основі цього неоднозначного уявлення про виконання даних ролей. Інформаційна незадоволеність виявляється у зниженні взаємної поінформованості подружжя. Відсутність інформування партнера про

свої наміри та плани обумовлює виникнення підозрливості та у цілому знижує рівень задоволеності стосунками.

Отже, для комфортного існування сім'ї недостатньо одного факту заміжжя по любові та матеріального благополуччя родини. Одним з найважливіших чинників стабільності сімейних відносин є взаєморозуміння між чоловіком та дружиною. Важливим в подружніх відносинах є шлюбна адаптація партнерів та наявність можливості у чоловіка та дружини у повній мірі саморозкриватися, відчувати взаєморозуміння і прийняття поглядів і поведінки партнера. Міжособистісне спілкування подружжя напряму залежить від показників емпатії: без співпереживання, співчуття, співучасті неможливо успішне міжособистісне спілкування між подружжям.

На психологічну задоволеність шлюбно-сімейними стосунками впливають: рольова узгодженість у родині; задоволеність сексуальних, емоційних, фінансових потреб; сімейна етика; спільні інтереси і потреби; сумісне проведення відпочинку, взаємна допомога.

1.2. Основні труднощі сімейного життя на різних етапах життєвого циклу сім'ї

Ще на початку ХХ століття науковці, що займалися вивченням сімейних відносин, відмічали наявність кризи сім'ї і шлюбу. На наш погляд, така криза у більшій мірі пов'язана сама з етапами подружнього життя. Тривале і одноманітне сімейне життя з одним і тим самим партнером часто може сприяти зниженню позитивних взаємовідносин між ними (сприйняття сімейного та сексуального життя, як нудного). Такі особливості виступають симптомами труднощів у подружньому житті і досить часто така сім'я може перестати бути тією сферою, котра підтримує і надає сили.

Сім'я є динамічним утворенням, і в ході її існування є якісно відмінні етапи (періоди). Поняття «життєвий цикл сім'ї» з'явилося у зв'язку з вивченням питання періодичності змін, що відбуваються в сім'ї, а саме років прожитого подружнього життя. Дане поняття уперше було використано такими ученими, як Е. Дювалль та Р. Хілом у 1948 році. У своїй періодизації учені спиралися на методологію Е. Еріксона [18]. У статті В. Васищева наведена дана періодизація: «в якості основної ознаки розмежування стадій використовувався факт наявності чи відсутності дітей в родині та їх вік, оскільки вважалося, що основна функція сім'ї – це дітонародження і виховання потомства. На підставі цієї характеристики було виділено наступні стадії сімейного циклу: 1) сім'я, яка ще формується: подружжя у шлюбі менше п'яти років, дітей немає; 2) сім'я, що народжує дітей: вік старшої дитини до 2 років 11 місяців; 3) сім'я з дітьми дошкільного віку, старшій дитині від 3 до 5 років 11 місяців; 4) сім'я з дітьми шкільного віку, старшій дитині від 6 років до 12 років 11 місяців; 5) сім'я з дітьми-підлітками, старшому від 13 років до 20 років 11 місяців; 6) сім'я, яка відправляє дітей в життя (стадія триває з того моменту, коли батьківський дім залишила перша дитина, до того моменту, коли родину залишає остання дитина); 7) подружжя зрілого віку (з того моменту, коли в родині не залишилося жодної дитини, до моменту завершення трудової діяльності, до пенсії);

8) старіюча сім'я, від моменту виходу подружжя на відпочинок до смерті одного з них [13, с. 95].

Життєвий цикл сім'ї – це окрема історія життя родини, її тривалість у часі, динаміка, яка виявляється у повторенні, регулярності певних сімейних подій [1].

У нашій країні найбільш популярною є періодизація О. Васильєвої: 1) зародження сім'ї, з моменту укладення шлюбу до моменту народження першої дитини; 2) народження та виховання дітей, ця стадія завершується з початком трудової діяльності хоча б однієї дитини; 3) закінчення виконання сім'єю виховної функції, це період з початку трудової діяльності першої дитини до того моменту, коли на утриманні батьків не залишиться жодного з дітей; 4) діти живуть з батьками і хоч один з них не має власної сім'ї; 5) подружжя живе одне або з дітьми, які мають власні родин [13, с. 95-96].

Взаємостосунки у кожній родині унікальні і неповторні по- своєму, але кожна молода сім'я на своєму шляху проходять певні стадії розвитку. Такі стадії можуть сприйматися партнерами, як кризові, або як зникнення кохання, але вони слугують, навпаки, покращенню відносин, переходу на наступну стадію кохання, набуття нового досвіду у взаємовідносинах [31].

Як відмічає Л. Котлова: хоч у більшості всі ці стадії наслідують одна одну в майже хронологічному порядку (залицання, заручини або спільне мешкання, шлюб, продуктивні роки, що включають народження і виховання дітей, кар'єрне зростання або початок власної справи, середній вік, пенсія і онуки), однак трапляються виключення. Кожна з зазначених стадій може розпочатись і закінчитись раптово або тривати неймовірно довго. Іноді стадії змішуються між собою, і родина може їх переживати паралельно, але є певні випадки коли деякі стадії можуть взагалі не наступити в життєвому циклі родини. В певних випадках коли мова йде про другий шлюб і в обох партнерів є діти від першого шлюбу, звичайно, стадії розвитку такої сім'ї трохи інші. Однак, кожна стадія переживається з певною напругою і труднощами, з якими новій парі потрібно справлятися [31, с. 178].

Перейдемо до більш детального вивчення основних труднощів подружжя на кожному етапі сімейного життя.

Першу стадію умовно називають «Молоде подружжя» (1-3 роки сімейного життя). На початковому етапі партнери перебувають у піднесеному настрої, у стані закоханості, замріяні, труднощі сімейного життя їм здаються несерйозними. Проведений час разом проходить дуже швидко і весело, проте сфери сімейних обов'язків ще не визначено.

Також на даному етапі партнери звикають один до одного і з часом починають формувати свій спільний життєвий досвід. Негативні явища на цьому етапі відносин виникають після першого року подружнього життя. Вони пов'язані з прийняття відповідальності за продовження відносин, адаптацією і звиканням подружжя один до одного, все це призводить до взаємних звинувачень і докорів, через фінансово-економічні труднощі та розподіл ролей у родині.

Другу стадію умовно можна назвати «сім'я з маленькою дитиною» (3-6 років спільного життя). Даний етап ще називають – домовленість про спільне життя або шлюб. На цьому етапі партнери приділяють увагу кар'єрному росту і уявленням про спільних дітей, починають порівнювати свої минулі стосунки з теперішніми [24].

У більшості сімей наступною стадією є – народження дітей, яка супроводжується амбівалентними переживаннями: радість і щастя від народження первістка переплітається з стресом від зміни життя. Такий вплив виявляється несподіваний для обох партнерів і потребує домовленості по налагодженню сімейних відносин та адаптацією до нових умов життя.

Після народження дитини змінюються взаємовідносини між партнерами. На початкових етапах партнери приділяють більше уваги дитині, ніж один-одному. Потім можуть з'явитися розбіжності у стилях виховання дітей, оскільки у кожного з партнерів є своя модель (з батьківської сім'ї) виховання [66].

Третю стадію можна назвати «Шлюб середнього віку» (6-16 років сумісного життя). Цей етап може збігатися з професійним становленням, характеризується деякою матеріальною стабільністю, незалежністю від батьків. Діти виростають,

стають більш самостійними, контроль і опіка з боку знижується, і у батьків з'являється більше вільного часу. Звільнившись від домашніх обов'язків, дружина отримує можливість віддавати більше часу професійної діяльності [1]. Подружжя починає оцінювати свої стосунки та своє життя у цілому (сімейні цінності, взаємовідносини, кар'єрні досягнення, матеріальні достаток). Даний період може ускладнюватися, якщо у родині є діти підліткового віку, оскільки до сімейних проблем приєднуються криза підліткового віку дитини [24].

На цьому етапі можуть виникнути такі негативні явища: настає криза середини життя, змінюється світогляд, особисті завдання. У зв'язку з ригідністю в стосунках, відбувається втрата енергії і почуттів у подружжя, яке не реалізується потреба в глибині і змістовності відносин. У цей період чоловік набуває високий соціальний статус, він стає більш привабливим для молодих жінок і на тлі не до розуміння в сім'ї, може завести коханку або другу сім'ю.

Ще одним з складних періодів у житті сім'ї є момент, коли діти дорослішають і залишають батьківський дім. Подружжю знов необхідно вибудувати відносини і взаємодіяти не в тріаді, а знову в діаді. На цьому етапі можуть з'являтися переживання втрати [24].

Четверту стадію можна назвати «Шлюб зрілого віку» (17-25 років сімейного життя). Дорослі діти створюють свої власні сім'ї, і батьки або залишаються одні, або звикають жити з їх сім'ями, виховуючи онуків. З негативних явищ на цьому етапі можна виділити наступне: коли остання дитина залишає будинок, батьки залишаються наодинці, і їм знову доводиться перерозподіляти обов'язки, переглядати подружні взаємини, знаходити нові спільні захоплення, визначати пріоритети і цінності, нові життєві цілі, адаптуватися до думки про вихід на пенсію. Питання, що виникають в цей момент суперечності можуть призвести до розпаду сімейного життя [66].

П'яту стадію можна назвати «Стадія похилого віку або вихід на пенсію». У когось на даній стадії виникають лише позитивні переживання – свобода від роботи, пенсія, час для зустрічі з близькими, онуками, хобі. Для деяких даний етап

досить складний і у більшій мірі пов'язаний з матеріальним безвихіддям. Також можуть виникати різкі депресивні страхи смерті та кінця життя.

Цей етап характеризується проблемами, пов'язаними зі здоров'ям, і як наслідок, зниженням діяльності в професійній сфері. Взаємини стають більш стабільними, так як подружжя потребує допомоги один одного. Негативні явища на цій стадії можуть характеризуватися: 1) конфліктами через спільне проживання з дітьми: 2) непорозуміння і конфлікти з дітьми можуть проектуватися на взаєминах подружжя, породжуючи різного роду розбіжності [66].

Вище описані труднощі та стресові ситуації перевіряють кожную родину на міцність. Але не кожна родина може впоратися з даними випробуваннями.

Е. Ейдеміллер розглядає сімейні труднощі як своєрідні значущі ситуації в житті родини, що сприймаються партнерами як загрозові та характеризуються втратою або знищенням певних цінностей та вразливості сімейної системи. Сімейний стрес учений розглядає як переживання напруження, негативних почуттів при певній стресовій ситуації та може обумовлювати втрату сімейних цінностей [66].

Можна використати три показники сімейних стосунків, на яких ми далі зупинимося: психофізіологічний, психологічний, та соціально- психологічний.

1. Психофізіологічний показник виявляється у формі еротичних ігор (які не мають сексуального підтексту) поцілунків та обіймів. У даному контексті для подружжя мають значення реактивність організму і зовнішні характеристики партнера, а не просто тип статевої конституції. Психофізіологічна дисфункція може виявлятися у двох формах – фізіологічній (сексуальні відносини) або у психологічному (еротичні взаємовідносини) [64].

2. Психологічний показник має високі взаємозв'язки з інтимною дружбою і коханням взагалі. Даний показник дозволяє створити таку сімейну атмосферу, яка дозволяє кожному з подружжю відчувати себе щасливим та прагнути до самоактуалізації. Психологічна дисфункція у родині виявляється у формі напруження стосунків, різноманітних конфліктах та нетерпінні. Ученими М. Обозовим та А. Обозовою встановлено, що така дисгармонія при досить тривалому

часі може обумовлювати невротизацію партнерів [41]. Автори відмічають, що у чоловіків часто можна спостерігати схильність до алкоголізму, у жінок до істеричності. Такі негативні наслідки можуть виникати у зв'язку із неадекватним проходженням етапу адаптації на першому році шлюбного життя. Партнери намагаються змінювати себе аби відповідати ідеальному образу чоловіка або дружини, а отже виникають зміни глибинних властивостей. І у слід за цим необхідно формувати інші, які так швидко не можуть з'явитися і стати корінними для особистості, а потребують часу і досвіду.

3. Соціально-психологічний показник виявляється у рольових функціях, тобто взаємовідносинах між подружжям щодо співробітництва з метою реалізації родинних функцій. Звісно, досить важливим елементом сімейних стосунків – є духовне спілкування, яке дозволяє подружжю виробляти життєві позиції, сімейні цінності і взагалі мотиви соціальної поведінки. Духовна дисгармонія може виявлятися у двох формах – невідповідність ціннісних орієнтацій партнерів (інструментальні цінності) або невідповідність способів досягнення цілей (термінальні цінності) [13]. Як пише В. Васищев, що конфлікт інструментальних цінностей виражається у відмінностях поглядів на способи досягнення життєвих цінностей: чесних і нечесних, гідних і негідних, порядних і непорядних і т.п. Так, схвалюючи прагнення партнера до досягнення високого рівня життя (чи соціального статусу) один з подружжя може несхвально відгукуватися щодо способів досягнення цього рівня (нечесне збагачення, інтриги при досягненні статусу). Дослідженнями встановлено, що особливого драматизму духовна невідповідність досягає у подружжя з високим освітнім рівнем, розумовою працею як родом занять, у працівників сфери мистецтв, у людей широкої ерудиції та культури. Виявлено, що причинами духовної дисгармонії виступають відмінності в освіті подружжя, віці, культурному розвитку. Порушення шлюбних та подружніх взаємин об'єктивно визначається через якість виконання сім'єю її соціальних функцій. На відміну від соціології, яка аналізує фактори стійкості і стабільності шлюбу і сім'ї, в зв'язку з виконанням цими інститутами своїх функцій, психологія звертається до «психологічного забезпечення» цих функцій [13, с. 97].

Отже, щасливе сімейне життя, де партнери відчують себе комфортно, мають прагнення до саморозвитку, відчують підтримку одне одного, насамперед мають психологічну, психофізіологічну та соціально-психологічну сумісність.

Для прогнозу стабільності сімейних відносин можна використовувати концепцію оцінки і прогнозування шлюбного союзу Г. Васильченко і Ю. Решетняк, що згідно з якою, в структуру загального шлюбного потенціалу входять фізичний, матеріальний, культурний, сексуальний та психологічний фактори. Фізичний фактор виявляється в тому, що, незалежно від статі, людина має підсвідому симпатію до однієї людини або антипатію до іншої. У неї включаються: фізичний вигляд (особливо обличчя і фігура), тембр голосу, манера поведінки, мова, міміка, манера одягатися, запах партнера. Фізичний фактор формується при перших зустрічах і тісно пов'язаний з сексуальним фактором. Матеріальний фактор визначається внеском партнера в матеріальний статус сім'ї та відповідністю цього внеску очікуванням партнера. Культурний фактор пов'язаний з співвіднесенням культурних і інтелектуальних запитів і цінностей подружжя, причому, він може змінюватися протягом життя. Сексуальний фактор визначається відповідністю програми інтимної близькості кожного з подружжя їх сексуальним очікуванням. Він залежить від здоров'я подружжя, зміни сексуальності протягом життя, співвідношення чоловічої та жіночої сексуальності, сексуальної культури кожного з подружжя. Психологічний фактор – це співвідношення особистісних особливостей подружжя, їхніх характерів, рольових домагань, ціннісних орієнтацій. Взаємодія зазначених чинників визначає потенціал шлюбу: якщо вони мають єдиний вектор, то сприяють збереженню союзу [цит. за 9, с. 22].

Дослідниця К. Белогай зазначає, що при вивченні стабільності шлюбу більшість дослідників подружніх відносин концентрують увагу на неуспішних, дисфункціональних шлюбах. Взаємовідносини гармонійних подружніх пар практично не розглядаються. Чим же відрізняються функціональні і дисфункціональні сім'ї? З позицій системного підходу, функціональна сім'я – це та родина, яка справляється з поставленими перед нею зовнішніми і внутрішніми завданнями. Дисфункціональна сім'я відповідно –це та родина, яка з цими

завданнями не справляється. Будь-яка дисфункція може бути описана словами: «Хочемо, але не можемо». Наприклад, хочемо, щоб дитина була здорова і не можемо цього досягти; хочемо, щоб дитина добре вчилася і не можемо цього досягти; хочемо жити добре і не можемо цього досягти. Особливо яскраво відмінності між функціональними і дисфункціональними сім'ями проявляються в кризові періоди. Дисфункціональні сім'ї є ригідні системи, які намагаються зберегти звичні стереотипи взаємодії між елементами своїх підсистем та іншими системами. У результаті цього можуть блокуватися актуальні потреби самого «слабкого» члена сім'ї (частіше – дитини), і у нього виникає яке-небудь захворювання, відхилення в поведінці або інший симптом [5, с. 21-22].

Таким чином, найбільш істотна відмінність гармонійного (функціонального, стабільного) шлюбу від дисфункціонального полягає в здатності подружжя успішно протидіяти новим викликам зовнішніми і внутрішніми завданнями. Д. Валлерстайн в 90-і роки минулого століття провела цікаве дослідження, яке описує основні завдання шлюбу і способи їх вирішення в гармонійних парах. Відібрані для дослідження пари не менше дев'яти років перебували в зареєстрованому шлюбі, мали хоча б одну дитину, і у всіх парах обоє вважали свій шлюб щасливим [12]. За даними, отриманим в згаданому дослідженні, більшість подружжя, яке має гармонійний шлюб, не є прикладом безтурботних людей, які виростили в стабільних і люблячих родин. Зі ста учасників дослідження тільки п'ятеро будували власні подружні стосунки за моделлю своїх батьків. При описі спільного життя подружжя говорить і про витрачені зусилля, фінансові проблеми, вимоги дітей, сексуальні спокуси поза сім'єю. Майже в кожному шлюбі наступають моменти, коли один або обидва партнери ставлять під сумнів справедливість свого вибору. Але в той же час подружжя переживають відчуття, що позитивні моменти в їх відносинах вагоміші, ніж тимчасові негаразди. Вони поважають, люблять і приймають одне одного. Причому почуття зароджуються по-різному: в одних парах любов виникає ще в період залицяння, в інших – виростає в ході сімейного життя. Загальна оцінка гармонійних подружжя така: шлюб – це робота, яка вимагає постійного розвитку та уваги [12].

Першим психологічним завданням шлюбу, на думку К. Белогай є відділення від прабатьківських сімей, а в повторних шлюбах – ще й від попередніх подружніх відносин. Ролі сина і дочки після укладення шлюбу повинні стати вторинними, поступившись місцем ролям чоловіка і дружини. Здатність пари до близьких і незалежним відносинам багато в чому залежить від того, наскільки кожному з подружжя вдалося стати саме самотійності особистістю в батьківській родині [5, с. 22].

Таким чином, причиною порушення емоційних відносин в парі може бути невирішена проблема тісних взаємин одного з подружжя з батьківською сім'єю.

Наступне завдання шлюбу – це створення спільності, взаємної ідентифікації з одночасним створенням кордонів, що захищають автономію кожного партнера. Центральною проблемою багатьох сучасних шлюбів є саме постійна напруженість через спроби зберегти баланс між спільністю і автономією. Якщо двоє знаходяться в злитті один з одним, тобто сім'я практично не має внутрішніх кордонів, вони часто не здатні нести відповідальність за себе і свої взаємини. При злитті спостерігається неприйняття відмінностей в думках, почуттях, бажаннях партнерів. Злиття має місце в тому випадку, коли, на думку одного з подружжя, партнер повинен забезпечити його щастя, причому найчастіше саме партнер вважається винуватцем всіх виникаючих між подружжям проблем [42].

Кожна сім'я проходить нормативні кризи, тобто, перехідні моменти між стадіями життєвого циклу сім'ї [24], можна виділити перелік завдань, які подружжю доводиться вирішувати в кожній такій нормативній кризі (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Основні задачі сім'ї у кризові етапи сімейного життя

Суть кризи	Задача родини
Прийняття шлюбних обов'язків	адаптація подружжя до сімейного життя один одному; встановлення меж сім'ї; вирішення проблеми сімейної ієрархії; знаходження балансу між індивідуалізацією і залежністю; сексуальна адаптація; вирішення проблеми житла і обзаведення майном.
Засвоєння батьківських ролей	реорганізація відносин, перегляд домовленостей для забезпечення догляду за дитиною; адаптація до потреб дитини; забезпечення безпеки дитини і батьківського авторитету, заохочення зростання дитини; узгодження сімейних і особистих цінностей
Включення дітей у зовнішні соціальні структури (школа)	перерозподіл обов'язків у родині; проявучасті при наявності у дитини проблем з навчанням; розподіл обов'язків подопомозі дитині при підготовці домашніх завдань
Ухвалення факту вступу дитини в підлітковий вік	зміна автономії і контролю в батьківському відношенні; зміна типу батьківської поведінки; підготовка до відходу підлітка з дому.
Сім'я, в якій виростила дитина і залишає будинок	сепарація дитини від сім'ї, коректний вихід з будинку; вступ до навчального закладу або на військову службу; пристосування подружжя до сепарації дитини.
Подружжя знову залишаються вдвох	перегляд подружніх взаємин; перерозподіл обов'язків і часу; адаптація до виходу на пенсію.
Ухвалення факту смерті одного з подружжя	адаптація овдовілого партнера до самотності; пошук нових зв'язків з сім'єю (дітьми, внуками); організація догляду за старою людиною.

У більшості випадків нормативні кризи можуть бути пов'язані зі зміною сімейної структури – наприклад, народженням дитини або, навпаки, доглядом дорослих дітей; необхідністю сепарації дитини від батьків, коли вона включається в зовнішні соціальні структури, наприклад йде в школу, або сепарацією в період підліткового віку.

Висновки до першого розділу

1. *Поняття «психологічна задоволеність шлюбно-сімейними відносинами»* у першу чергу має на увазі реалізацію уявлень (образу) про сім'ю, яка складається у свідомості індивіда під впливом різних обставин (дійсних або символічних), що складають його досвід, тобто певна внутрішня суб'єктивна оцінка подружжя власних сімейних відносин.

Поряд з поняттям «задоволеність шлюбом» існує термін «незадоволеність шлюбом». Міра незадоволеності шлюбом залежить від рівня усвідомлення даного стану (усвідомлена та погано усвідомлена).

У ситуації усвідомленої незадоволеності подружжя відкрито усвідомлюють і визнають, що стосунки їх не задовольняють. Інший прояв має погано усвідомлювана незадоволеність. Подружжя можуть виявляти відносно та непряме незадоволення сімейними стосунками.

Більшість дослідників вважають, що незадоволення наступних потреб призводить до незадоволеності шлюбними відносинами: незадоволеність сексуальних потреб; незадоволеність подружжям потреби в цінності і значущості власного «Я»; незадоволеність потреби чоловіка, дружини або обох партнерів в позитивних емоціях; фінансові розбіжності пари; незадоволеність потреби у взаємодопомозі, потреби у співпраці, що пов'язані з розподілом обов'язків в родині; різні потреби в проведенні відпочинку і дозвілля.

У наукових роботах, що присвячені вивченню даної проблеми, виокремлюються ряд факторів, що обумовлюють міру психологічної задоволеності шлюбом: рівень освіти, оцінка здоров'я, вік подружжя, стать, соціально-економічні фактори та багато інших.

Для комфортного існування сім'ї недостатньо одного факту заміжжя по любові та матеріального благополуччя родини. Одним з найважливіших чинників стабільності сімейних відносин є взаєморозуміння між чоловіком та дружиною. Важливим в подружніх відносинах є шлюбна адаптація партнерів та наявність можливості у чоловіка та дружини у повній мірі саморозкриватися, відчувати

взаєморозуміння і прийняття поглядів і поведінки партнера. Міжособистісне спілкування подружжя напряму залежить від показників емпатії: без співпереживання, співчуття, співучасті неможливо успішне міжособистісне спілкування між подружжям.

2. *Сімейні труднощі* – це специфічні стресові ситуації в житті родини, що сприймаються подружжям як загрозові та характеризуються втратою, зміною або знищенням існуючих цінностей та загальною вразливістю сімейної системи.

Можна виокремити основних труднощі подружжя на кожному етапі сімейного життя.

«Молоде подружжя» (1-3 роки сімейного життя) – негативні явища на цьому етапі відносин виникають після першого року подружнього життя, вони пов'язані з прийняття відповідальності за продовження відносин, адаптацією і звиканням подружжя один до одного, все це призводить до взаємних звинувачень і докорів, через фінансово- економічні труднощі та розподіл ролей у родині.

«Сім'я з маленькою дитиною» (3-6 років спільного життя) – на цьому етапі партнери приділяють увагу кар'єрному росту і уявленням про спільних дітей, починають порівнювати свої минулі стосунки з теперішніми. Після народження дитини змінюються взаємовідносини між партнерами. На початкових етапах партнери приділяють більше уваги дитині, ніж один-одному. Потім можуть з'явитися розбіжності у стилях виховання дітей, оскільки у кожного з партнерів є своя модель (з батьківської сім'ї) виховання.

«Шлюб середнього віку» (6-16 років сумісного життя) – цей етап може збігатися з професійним становленням, характеризується деякою матеріальною стабільністю, незалежністю від батьків. На цьому етапі можуть виникнути такі негативні явища: настає криза середини життя, змінюється світогляд, особисті завдання. У зв'язку з ригідністю в стосунках, відбувається втрата енергії і почуттів у подружжя, яке не реалізується потреба в глибині і змістовності відносин. У цей період чоловік набуває високий соціальний статус, він стає більш привабливим для молодих жінок і на тлі не до розуміння в сім'ї, може завести коханку або другу сім'ю.

«Шлюб зрілого віку» (17-25 років сімейного життя) – з негативних явищ на цьому етапі можна виділити наступне: коли остання дитина залишає будинок, батьки залишаються наодинці, і їм знову доводиться перерозподіляти обов'язки, переглядати подружні взаємини, знаходити нові спільні захоплення, визначати пріоритети і цінності, нові життєві цілі, адаптуватися до думки про вихід на пенсію. Питання, що виникають в цей момент суперечності можуть призвести до розпаду сімейного життя.

«Стадія похилого віку або вихід на пенсію». У когось на даній стадії виникають лише позитивні переживання – свобода від роботи, пенсія, час для зустрічі з близькими, онуками, хобі. Для деяких даний етап досить складний і у більшій мірі пов'язаний з матеріальним безвихіддям. Також можуть виникати різкі депресивні страхи смерті та кінця життя. Цей етап характеризується проблемами, пов'язаними зі здоров'ям, і як наслідок, зниженням діяльності в професійній сфері.

РОЗДІЛ 2

ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНOSTІ ШЛЮБОМ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

2.1. Методологічні засади проведення емпіричного дослідження

Аналіз позитивних та негативних особливостей взаємодії подружжя доцільний у рамках психологічної науки, оскільки науковий інструментарій дозволяє у повній мірі дослідити взаємовідносини, як на етапі становлення молоді родини, так і у мірі розвитку сім'ї.

У цілому, чинники, що впливають на задоволеність шлюбом можуть як стабілізувати, так і дестабілізувати подружні стосунки. Найчастіше відзначається виникнення конфліктних ситуацій між подружжям саме на етапі становлення шлюбу. Це відбувається, у першу чергу, через невідповідність подружжя до шлюбу, що зумовлена недостатнім взаєморозумінням, обізнаністю один про одного і різними поглядами і стереотипами поведінки чоловіка та дружини. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення і психологічних характеристик, котрі зумовлюють розвиток подружніх відносин на етапі створення молоді сім'ї і визначають благополуччя цих відносин на різних етапах життєвого циклу родини [13; 43].

У вітчизняній психологічній науці досить часто застосовують методи, що спрямовані на вивчення рівня благополуччя подружжя і визначення міри задоволеності шлюбно-сімейними відносинами. Однією з таких методик є опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко). В основі методики лежить науково підтвержене уявлення, що основним фактором задоволеності шлюбом є емоційна складова стосунків (кохання та прив'язаність). Автори методики вважають, що суб'єктивна задоволеність або незадоволеність шлюбом лежить загальне емоційне переживання, а не раціональна оцінка якості шлюбу [24].

Застосування даного опитувальника дозволяє визначити зв'язок задоволеності шлюбом з характеристиками відносин у парі. Дослідниця Н. Смірнова пов'язує рівень задоволеності шлюбом з різними моделями взаємодії подружжя, а також з такими факторами, як рольові розбіжності, узгодженість рольової поведінки та її адекватність, особистісні якості чоловіка та дружини. Також дослідниця встановила зв'язок задоволеності шлюбом з ігровими формами особистісної поведінки [52]. Н. Осипова у своєму дослідженні встановила, що успішність адаптації молодої пари до шлюбно-сімейним відносинам пов'язана з спільними формами регуляції конфліктів [42]. А. Султанова в якості провідних факторів, котрі визначають благополучність відносин вивчала соціально-психологічну адаптацію і толерантність партнерів: чим вища психологічна адаптованість і толерантність подружжя (прийняття інших, самоприйняття, інтернальний локус контролю), тим вище задоволеність шлюбом [57]. Досить важливу роль має подібність поглядів на цінності сімейного життя. С. Сопун і А. Лідерс встановили взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом і психологічної сумісністю подружжя: подружжя з високою сумісністю сімейних цінностей у більшій мірі задоволені шлюбом. Однак, висока міра сумісності сімейних цінностей пов'язана з високим індексом ставлення до власного шлюбу, але не обов'язково з високим індексом ставлення до партнера [54].

Іншою популярною методикою, котра дозволяє діагностувати рівень задоволеності шлюбними відносинами, є опитувальник Ю. Альшиної, Л. Гозмана і Є. Дубовської. В основі опитувальника лежить концептуальна модель якості шлюбу – принцип «узгодженості», де якості міжособистісних відносин подружжя пов'язані з суб'єктивною узгодженістю важливих для партнерів питань. В якості показників успішних відносин дослідники розглядають, перш за все, комунікативне взаєморозуміння у парі. В. Левкович, застосовуючи даний опитувальник у своєму дослідженні, оцінювала вплив дошлюбних факторів, з якими подружжя починають сумісне життя, на стабільність молодої, тільки що створеної родини. До числа факторів, що підвищують ризик розпаду родини,

авторка віднесла вік партнерів під час вступу до шлюбу, наявність або відсутність конфліктів між ними у період залицяння [10].

Одним із засобів визначення рівня задоволеності шлюбом у зарубіжній психології є психологічне інтерв'ю, у результаті якого інтерв'ю'єр відносить пару до тієї або іншої категорії за мірою задоволеності шлюбними відносинами. Даний метод дослідження передбачає кваліфікацію дослідника, а також значні часові витрати.

Для масштабних досліджень доцільно застосовувати опитувальники, котрі включають загальний список непрямих питань, що свідчать про міру задоволеності шлюбом. У зарубіжних дослідженнях для вивчення задоволеності шлюбом застосовують опитувальник характеру сімейних відносин К. Хербста [68].

Значна кількість сімейних психологів відмічають, що у період молодості сім'ї партнери уперше стикаються з переживанням неузгодженості ролевих установок. У даному контексті доцільно застосування шкали діадичної адаптації Dyadic Adjustment Scale (DAS), що розроблена Г. Спеньєром [70].

Характер зміни задоволеності шлюбом зі збільшенням стажу спільного життя подружжя активно досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними психологами з середини 70-х років минулого століття. Докладний огляд зарубіжних досліджень проведених до кінця 80-х представлений Ю. Альшиною. Головними показниками задоволеності шлюбом в дослідженнях виступали: безпосередньо стаж шлюбу, який фіксувався як один з трьох періодів циклу розвитку сім'ї; народження першої дитини і відхід дітей з сім'ї, – як точки відліку основного характеру змін. Отримані результати у всіх трьох випадках досить суперечливі. Але більшість зводиться до того, що задоволеність шлюбом залежить від стажу сімейного життя в такий спосіб: крива цієї залежності має U-подібну форму – на початку свого існування та на наступних роках сімейного життя, задоволеність шлюбом з часом знижується, а досягає свого найменшого показника в подружніх парах зі стажем сумісного життя від 12 до 18 років. У подальшому знову зростає, але дуже поступово [12].

Дослідження задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя вітчизняними психологами проводяться на основі вивчення статево-рольової

диференціації родини, яка виявляється у формі розподілу сімейних функцій та обов'язків у залежності від статевої приналежності.

Є. Антонюк у своїй роботі описує дослідження двох форм статево-рольової диференціації: а) традиційна форма – у таких родинх рольові обов'язки чоловіка та дружини розподілені у залежності від того, хто їх виконує, чоловік чи дружина; б) рівноправна форма – у даному випадку обов'язки партнерів по шлюбу розділені у відповідності до їх бажань, можливостей та життєвих необхідностей [35].

Як пише дослідниця О. Єгорова у сучасних сім'ях до народження дитини найбільш важливі для задоволеності шлюбом успішне вирішення конфліктів шляхом вільного співробітництва, низький тиск один на одного, задоволеність в сфері ведення домашнього господарства. Задоволеність шлюбом в традиційних сім'ях пов'язана з різними факторами. Для чоловіків важливим є прояви любові, симпатії, ніжності, довірливості, висока оцінка дружини в ролі організатора дозвілля, створення позитивного емоційного клімату в сім'ї, готовність підкорятися чоловікові. Для дружин перераховані фактори доповнюються високою оцінкою терпимості чоловіка до автономії дружини. А також для них важлива активність чоловіка в ролях годувальника, господаря і сексуального партнера [21, с. 22].

Після народження дитини задоволеність шлюбом може змінюватися у залежності від статі. О. Єгорова зазначає, що задоволеність чоловіків з сучасних сімей позитивно пов'язана з єдиним показником – оцінкою власного внеску у виконання ролі годувальника. А задоволеність шлюбом їхніх дружин пов'язана з активністю чоловіка в ролі організатора субкультури і високою якістю виконання ним ролі годувальника. У традиційних сім'ях після народження дитини простежується посилення емоційної залежності дружини в стосунках з чоловіком. Для чоловіків якість шлюбу як і раніше пов'язано з виконанням дружиною традиційної експресивної ролі [21].

Отже, з метою дослідження психологічної задоволеності шлюбом необхідно враховувати наступні показники: стаж сімейного життя; емоційна складова стосунків: особливості міжособистісних стосунків у парі (рольові уявлення та їх

узгодженість, форми вирішення конфліктних ситуацій) та особистісні характеристики партнерів.

В емпіричному дослідженні висунуто наступні гіпотези:

1. Існують певні розбіжності в уявленнях про сімейні відносини на різних етапах подружнього життя.

2. Існують певні розбіжності у міжособистісних відносинах на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

3. Існує певний зв'язок між задоволеністю шлюбом та особливостями міжособистісних відносин у сімейних парах на різних етапах подружнього життя.

Для перевірки висунутих гіпотез поставлено виконання наступних завдань:

1. Визначити рівень задоволеності шлюбом партнерів на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

2. Визначити особливості рольових уявлень та очікувань подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

3. Проаналізувати особливості міжособистісних стосунків подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

4. Визначити чинники, що обумовлюють міру психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя.

2.2. Особливості вибірки та методів дослідження

Емпіричну вибірку склали шлюбні пари: 20 сімейних пар на етапі молодої сім'ї (1-3 роки сумісного життя) та 20 сімей середнього шлюбного віку (3-10 років подружнього життя). Загальна кількість досліджуваних 80 досліджуваних, 40 шлюбних пар (40 жінок та 40 чоловіків). У досліджуванні аналізувалися середні результати шлюбної пари.

З метою перевірки поставлених гіпотез застосовано наступні методи:

1. Опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко) – з метою визначення міри психологічної задоволеності шлюбом.

2. Тест «Рольові очікування та домагання в шлюбі» (Н. Волкової) з метою визначення рольової узгодженості.

3. Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» (Ю. Альшиної) з метою визначення уявлень подружжя про розподіл ролей чоловіка та дружини в сім'ї.

4. Авторська анкета «Уявлення про сім'ю» з метою виявлення особливостей шлюбних очікувань подружжя.

5. Тест «Міжособистісні відносини» (Т. Лірі) з метою визначення особливостей міжособистісних відносин в шлюбних парах.

6. Тест «Типи поведінки у конфліктних ситуаціях» (К. Томаса) з метою визначення домінуючого типу вирішення конфліктів у парі.

7. При обробці результатів дослідження застосовувалися методи математичної статистики: ϕ – критерій Фішера та t-критерій Ст'юдента; коефіцієнт кореляції Пірсона.

У таблиці 2.1. представлені більш детально методики, що застосовано в емпіричному дослідженні.

Таблиця 2.1.

Характеристика методів емпіричного дослідження

Методика	Діагностичні можливості
Опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко)	За допомогою методики можна визначити наступні типи сімей: абсолютно неблагополучні; неблагополучні; скорішенеблагополучні; перехідні; скоріше благополучні; благополучні; абсолютно благополучні.
Тест «Рольові очікування та домагання в шлюбі» (Н. Волкової)	Методика дозволяє виявити: 1. Уявлення подружжя про значимість в сімейному житті сексуальних відносин, особистісної ідентифікації між чоловіком та дружиною, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного із подружжя, господарчо-побутової функції, моральної і емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів. Ці показники відображаючи основні функції сім'ї, складають шкалу сімейних цінностей. 2. Уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком та дружиною при реалізації сімейних цінностей.
Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» (Ю. Альшиної)	У методиці містяться вісім основних внутрішньо-сімейних ролей, які повністю характеризують сучасну сім'ю: відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї; розподіл ролей «хазяїн» - «хазяйка»; роль вихователя; роль сексуального партнера; роль організатора розваг; організатор сімейної субкультури; роль відповідального за підтримку сімейних зв'язків; роль «психотерапевта».
Авторська анкета «Уявлення про сім'ю»	Анкета дозволяє проаналізувати уявлення про особистісні характеристики партнера; уявлення про взаємовідносини у шлюбі; уявлення про розподіл традиційних ролей; уявлення про сімейні конфлікти.
Тест «Міжособистісні відносини» (Т. Лірі)	У тесті виявляються 8 шкал взаємовідносин: 1. Домінантність – владність – деспотичність. 2. Упевненість в собі - самовпевненість – самозакоханість. 3. Вимогливість – непримиренність – жорстокість. 4. Скептицизм - упертість – негативізм. 5. Поступливість - лагідність – пасивна слухняність. 6. Довірливість – слухняність – залежність. 7. Добросердя - несамостійність – надмірний конформізм. 8. Чуйність – безкорисність – жертвовність (альтруїстичний).
Тест «Типи поведінки у конфліктних ситуаціях» (К.Томаса)	Можна визначити домінуючий тип вирішення конфліктних ситуацій: конкуренція; уникнення; співробітництво; компроміс; пристосування.

Зупинимося більш детально на авторській анкеті «Уявлення про сім'ю». Анкета складається з 11 питань, які спрямовані на визначення особливостей уявлень про «ідеального партнера» та сімейних очікувань загалом (повний текст анкети представлений у додатку А). За основу складання анкети ми обрали критерії (чотири блоки), які визначають особливості шлюбних очікувань:

1 блок питань – уявлення про особистісні характеристики партнера;

2 блок питань – уявлення про взаємовідносини у шлюбі; 3 блок питань – уявлення про розподіл традиційних ролей; 4 блок питань – уявлення про сімейні конфлікти.

До першого блоку відносяться питання з першого по третє питання анкети, до другого блоку – з четвертого по шосте, до 3 блоку – з сьомого по дев'яте, до останнього – десяте та одинадцяте питання.

Перше питання анкети дозволило виявити які саме особистісні характеристики партнера є найважливішими для досліджуваних. Друге питання дозволило виявити наскільки досліджуваним важливо, щоб партнера їх підтримував та схвалював їх вчинки за десяти бальною шкалою.

Третє питання дозволило проаналізувати яка поведінка партнера є неприйнятною. Наступне питання дозволило виявити очікування досліджуваних щодо часу, який необхідно проводити з партнером. Четверте питання дозволило виявити установку досліджуваних на те, чи повинні шлюбні партнери інколи відпочивати одне від одного.

Шосте питання відкритого типу, досліджувані самостійно надали відповідь про своє уявлення щодо взаємовідносин з партнером.

Сьоме, восьме та дев'яте питання дозволяють оцінити уявлення досліджуваних про розподіл ролей у власній родині.

Десяте питання дозволило виявити думки досліджуваних щодо основних причин конфліктних ситуацій у родині. Десяте питання направлене на дослідження упереджень щодо того, хто саме повинен йти на примирення у конфліктних ситуаціях.

Висновки до другого розділу

Отже, у цілому, чинники, що впливають на задоволеність шлюбом можуть як стабілізувати, так і дестабілізувати подружні стосунки. Найчастіше відзначається виникнення конфліктних ситуацій між подружжям саме етапі становлення шлюбу. Це відбувається, у першу чергу, через невідповідність подружжя до шлюбу, що зумовлена недостатнім взаєморозумінням, обізнаністю один про одного і різними поглядами і стереотипами поведінки чоловіка та дружини. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення і психологічних характеристик, котрі зумовлюють розвиток подружніх відносин на етапі створення молодого сім'ї і визначають благополуччя цих відносин на різних етапах життєвого циклу родини.

У вітчизняній психологічній науці досить часто застосовують дві методики вивчення задоволеності шлюбом: 1. Опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко). 2. Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» (Ю. Альшиної).

З метою дослідження психологічної задоволеності шлюбом необхідно враховувати наступні показники: емоційна складова стосунків: особливості міжособистісних стосунків у парі (рольові уявлення та їх узгодженість, форми вирішення конфліктних ситуацій) та особистісні характеристики партнерів.

Для досягнення поставленої мети дослідження (емпірично дослідити психологічні особливості задоволеності шлюбом на різних етапах життєвого циклу сім'ї) поставлено виконання наступних завдань:

1. Визначити рівень задоволеності шлюбом партнерів на різних етапах життєвого циклу сім'ї.
2. Визначити особливості рольових уявлень та очікувань подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї.
3. Проаналізувати особливості міжособистісних стосунків подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї.
4. Визначити чинники, що обумовлюють міру психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВІ ОЧІКУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї

3.1. Емпіричне дослідження особливостей рольових очікувань подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї

З метою дослідження міри психологічної задоволеності шлюбом застосовано опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко). При порівнянні отриманих результатів шлюбних пар на різних етапах подружнього життя – на етапі молодого сім'ї та етапі середнього шлюбного віку отримано наступні результати:

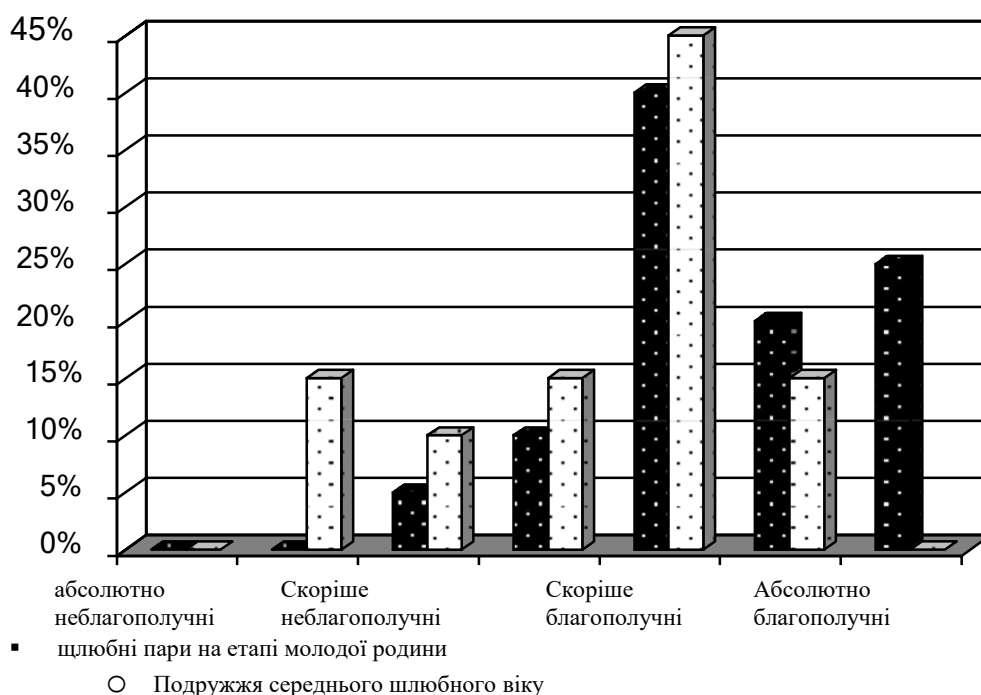

Рис. 2.1. – Результати дослідження міри задоволеності шлюбом подружжя на різних етапах подружнього життя

Встановлено, що більшість сімейних пар (40%) на етапі молодого сім'ї є скоріше благополучними, 25% абсолютно благополучними, 20% благополучними, 10% перехідними та ще 5% скоріше неблагополучними.

За результатами подружжя середнього шлюбного віку встановлено: більшість з них (45%) є скоріше благополучними парами, 15% неблагополучними,

15% перехідними та благополучними ще 10% скоріше неблагополучними.

Отже, встановлено, що незалежно від стажу сімейного життя, більшість досліджуваних є скоріше благополучними сім'ями, що у цілому вказує на адекватні шлюбно-сімейні відносини.

Розбіжності встановлено за наступними показниками:

- 15% сімейних пар на етапі середнього шлюбного віку є неблагополучними парами, у подружжя на етапі молодого сім'ї таких результатів не виявлено ф-ем. (2,09), $p \leq 0,05$. Можемо стверджувати, що такі шлюбні пари відчувають незадоволеність шлюбно-сімейними відносинами та мають певні труднощі у міжособистісних стосунках;

- натомість, 25% пар на етапі молодого сім'ї є абсолютно благополучними, у сімейних пар середнього шлюбного віку таких результатів не встановлено ф-ем. (2,98), $p \leq 0,01$.

З метою дослідження ролєвих очікувань та домагань застосовано методику «Ролєві очікування та домагання в шлюбі» (Н. Волкової). Розподіл отриманих результатів зображено на рис. 2.2.

За шкалою, значимість сексуальних відносин, більшість сімейних пар на етапі молодого родини отримали високий показник (7), а більшість досліджуваних середнього шлюбного віку середній (4,5). Отримані результати свідчать про те, що для більшості молодих родин сексуальна гармонія між чоловіком та дружиною є важливою умовою шлюбного щастя, а саме їх ставлення до партнера залежить від оцінки себе в якості сексуального партнера. Подружжя середнього шлюбного віку мають адекватне відношення до сексуальних відносин в сім'ї, тобто вважають сексуальну гармонію у парі як одну із важливих умов сімейного життя, але не надають їй статусу найголовнішої.

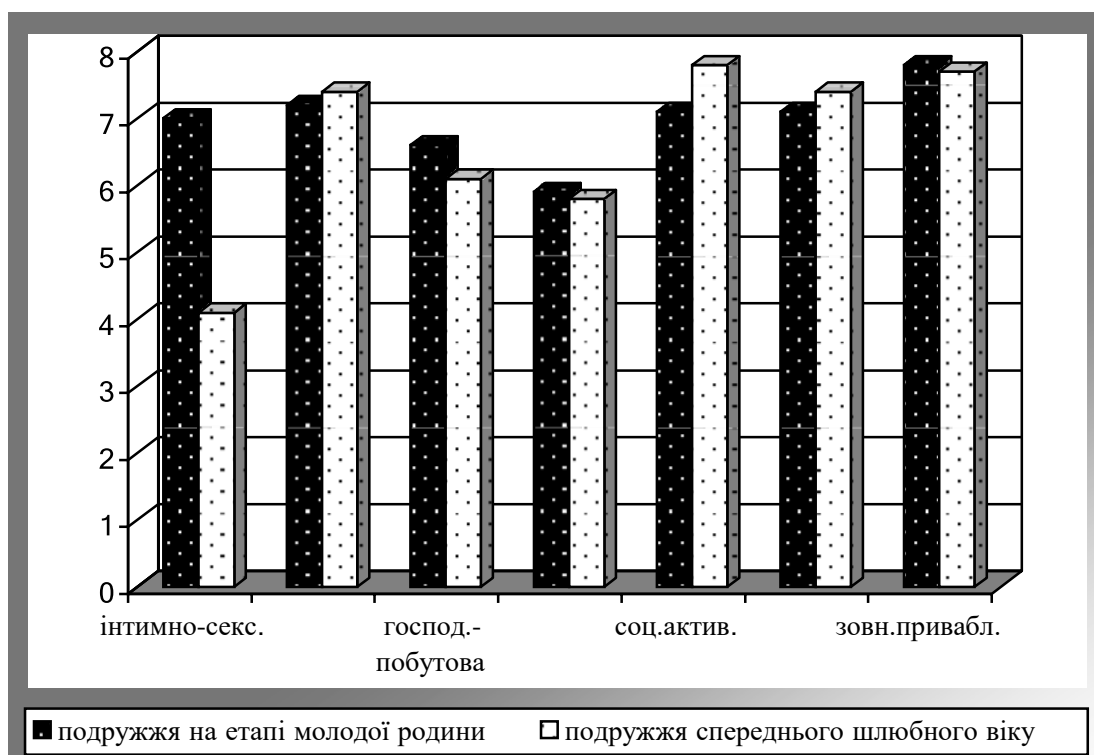

Рис. 2.2 – Результати дослідження рольових очікувань та домагань подружжя на різних етапах подружнього життя

За шкалою, котра відображає установку на особистісну ідентифікацію з чоловіком, більшість сімейних пар, незалежно від стажу сімейного життя отримали високий бал. Отже, більшість досліджуваних мають установку на ідентифікацію себе з партнером: очікують спільності інтересів, мають потребу у схожих ціннісних орієнтаціях та способів проведення дозвілля.

За наступною шкалою (господарчо-побутова функція), більшість шлюбних пар, незалежно від стажу сімейного життя мають середній показник виразності установки. Це свідчить про те, що для більшості партнерів побутова організація в родині є досить важливою, проте досліджувані прагнуть в шлюбі однаково розподіляти дані обов'язки між собою та партнером.

Ставлення до батьківських обов'язків у більшості шлюбних пар також має середній показник виразності. Отже досліджувані, незалежно від стажу сімейного життя, вважають, що батьківські обов'язки повинні бути розподілені між шлюбними партнерами в однаковій мірі, і не виявляються більш значимими для когось одного у парі.

За шкалою, що відображає установку на значимість зовнішньої соціальної активності для стабільності сімейних відносин, більшість родин, незалежно від

стажу сімейного життя отримали високий показник. Тобто, досліджувані вважають зовнішньо-сімейні інтереси одними з головних потреб і цінностей в процесі міжособистісної взаємодії між собою та чоловіком. Вони прагнуть розвивати свої професійні інтереси, та бажають щоб партнер по шлюбу виявляв активну суспільну роль.

За наступною школою (значимість емоційно-психотерапевтичних функцій) більшість сімейних пар, незалежно від стажу подружнього життя, також отримали високий бал. Тобто, для більшості досліджуваних є значимою взаємна моральна та емоційна підтримка в родині, вони орієнтуються на шлюб, як на оточення, котре допомагає психологічній розрядці та стабілізації.

За шкалою, що відображає установку на значимість зовнішнього образу, у більшості сімейних пар також виявлено високий показник. Дані результати свідчать про те, що для більшості досліджуваних, незалежно від стажу сімейного життя, зовнішній вигляд партнера має важливе значення, вони бажають мати зовнішньо привабливого партнера та самі прагнуть так виглядати. Отже, досліджувані орієнтуються на сучасні шаблони зовнішнього образу партнера.

Під час порівняння значимих розбіжностей рольових очікувань та домагань на різних етапах подружнього життя встановлено наступні результати (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Розбіжності в значимості сімейних цінностей та їхньої виразності у відповідях досліджуваних на різних етапах подружнього життя (за критерієм Стьюдента)

Сімейні цінності	Інтимно-сексуальна сфера	Особистісна ідентифікація	Господарчо-побутова функція	Батьківсько-виховна функція	Соціальна активність	Емоційно-психотерапевтична функція	Зовнішня привабливість
М (подружжя на етапі молодії сім'ї)	7	7,2	6,6	5,9	7,1	7,1	7,8
М (подружжя середнього шлюбного віку)	4,1	7,4	6,1	5,8	7,8	7,4	7,7
t (молоді сім'ї-середнього віку)	2,5 8*	0,1 5	0,18	0,1 5	1,00	0,17	0,11

Умовні позначки: М – середні значення; t – критерій значимості різниць Стьюдента

* - різниці, значимі при $p = 0,05$; ** - різниці, значимі при $p = 0,01$,

*** - різниці, значимі, при $p = 0,001$.

За отриманими результатами встановлено, що різниця у значимості інтимно-сексуальної сфери подружжя на етапі молодії родини та подружжя середнього шлюбного віку є значимими $t_{emp} (2,58)$, $p \leq 0,05$. Отже, для досліджуваних на етапі молодії родини інтимно-сексуальна сфера являється більш важливішою, ніж для подружжя середнього шлюбного віку.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що більшість досліджуваних на етапі молодії родини вважають сексуальну гармонію між чоловіком та дружиною важливою умовою шлюбного щастя, а більшість досліджуваних середнього шлюбного віку вважають сексуальну гармонію у парі як одну із важливих умов сімейного життя, але не надають їй статусу найголовнішої.

Більшість досліджуваних, незалежно від стажу сімейного життя, мають установку на ідентифікацію себе з партнером; прагнуть в шлюбі розподіляти порівну господарчо-побутові обов'язки між собою та шлюбним партнером; вважають, що батьківські обов'язки повинні також бути у рівній мірі розподілені між шлюбною парою; для досліджуваних є значимою взаємна моральна та

емоційна підтримка в родині; перше враження (зовнішній вигляд) для досліджуваних має також важливе значення.

Результати дослідження розподілу ролей в сім'ї представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати дослідження розподілу сімейних ролей подружжя на різних етапах подружнього життя

Сімейні ролі	Подружжя на етапі молодої сім'ї	Подружжя середнього шлюбного віку
Виховання дітей	4,5	4,5
Емоційний клімат	5	7
Матеріальне забезпечення	5	3
Організація розваг	4,5	5
Роль «хазяйка», «хазяїн»	5	4,5
Сексуальний партнер	4,5	2
Організація сімейної субкультури	4	7

Отримані результати дозволили виявити, що більшість сімейних пар на етапі молодої родини вважають, що такі сімейні ролі як, виховання дітей (4,5), емоційний клімат (5), організація розваг (4,5), роль «хазяйка»-«хазяїн» (5), сексуальний партнер (4,5) та організація сімейної культури (4) повинні розподілятися в однаковій мірі між чоловіком та дружиною. Більшість сімейних пар на етапі середнього шлюбного віку вважають, що такі ролі як, виховання дітей (4,5), емоційний клімат (5), організація розваг (5), роль «хазяйка»-«хазяїн» (5) повинні також розподілятися в рівній мірі між чоловіком та дружиною. Емоційним кліматом (7) та організацією сімейної субкультури (7) повинна займатися тільки жінка, а от роль сексуального партнера (2) та матеріальним забезпеченням родини (2) повинен взяти на себе тільки чоловік.

Отже, більшість шлюбних пар, незалежно від стажу сімейного життя, вважають, що подружжя повинно розподіляти в рівній мірі обов'язки щодо виховання дітей, розвитку дитини в компетентну, моральну і соціалізовану особистість. Роль «хазяйки», «хазяїна» повинна також реалізовуватися в рівній мірі, а отже, кожен повинен брати участь при купівлі продуктів і приготуванні їжі, догляду за одягом та порядком в домі. Організацією розваг також повинні

займатися чоловік та дружина.

Виявлені розбіжності за таким бажанням розподілу сімейних ролей:

- шлюбні пари середнього шлюбного віку вважають, що емоційним кліматом повинна займатися тільки дружина, на відміну від подружжя на етапі молодого сім'ї $t_{emp} (3,89), p \leq 0,01$. Отже, досліджувані середнього шлюбного віку впевнені, що саме жінка повинна налагоджувати емоційний клімат родини, підтримувати кожного, а більшість пар молодого шлюбного віку вважають, що це не залежить від статті, оскільки саме кожен партнер повинен забезпечувати психологічний клімат в родині:

- встановлено, що більшість досліджуваних середнього шлюбного віку вважають, що саме чоловік повинен виконувати роль сексуального партнера, на відміну від подружжя на етапі молодого родини (2,68), $p \leq 0,05$. Тобто, сімейні пари середнього шлюбного віку очікують, що активність щодо сексуальної поведінки та характеру сексуальних відносин повинен виявляти саме чоловік;

- остання розбіжність виявлена за показником – організація сімейної субкультури. Більшість сімейних пар середнього шлюбного віку вважають, що саме жінка повинна бути відповідальною за виконання даної ролі, на відміну від пар на етапі молодого родини (2,68), $p \leq 0,05$. Подружжя з більшим стажем сімейного життя впевнені, що організацією сімейної субкультури, у більшій мірі, займаються жінки, а отже вони повинні бути більш активні щодо формування у членів сім'ї певних культурних цінностей, різноманітних інтересів та захоплень.

Отже, отримані дані свідчать, що більшість сімей середнього шлюбного віку мають більш традиційні очікування від розподілу ролей між собою та чоловіком (чоловік повинен виконувати роль сексуального партнера, а жінка повинна піклуватися про емоційний клімат та організацію сімейної субкультури). Більшість подружжя на етапі молодого сім'ї виявляють більшу гнучкість в очікуваннях розподілу ролей, оскільки вважають, що дані сімейні ролі повинні розподілятися між чоловіком та дружиною в рівній мірі.

Результати дослідження за анкетною «Уявлення про сім'ю» зображені в таблиці 2.4. Порівняльний аналіз результатів шлюбних пар на різних етапах

сімейного життя представлені у таблиці 2.5.

Отримані результати анкетування дозволяють зробити наступні висновки:

1. Незалежно від стажу сімейного життя більшість досліджуваних вважають однією з найголовніших якостей шлюбного партнера – фізичну привабливість. Досліджувані на етапі молодої родини цінують ще почуття гумору (60 %) та сексуальність (60 %). Для досліджуваних середнього шлюбного віку важливими якостями є – моральність (60 %) та сексуальність (40 %). Отже, зовнішній вигляд шлюбного партнера для більшості досліджуваних виявився значимим показником.

Таблиця 2.4

Результати дослідження уявлень подружжя про сімейні відносини (за анкетною «Уявлення про сім'ю») на різних етапах подружнього життя

Показник	Подружжя на етапі молодій сім'ї	Подружжя середнього шлюбного віку
Якості шлюбного партнера	Фізична привабливість(70); Моральність (20); почуття гумору (60) сексуальність (60).	Фізична привабливість(80); моральність (60); почуття гумору (30); сексуальність (40).
Схвалення від шлюбногопартнера	10 - 40; 8 – 40; 3 – 20.	10 – 80; 7 – 20.
Неприйнятна поведінка шлюбного партнера	Паління (10); використання нецензурноїлексики (20 %); неакуратність (10); часте вживання алкоголю(80).	Паління (10); Використання нецензурної лексики (50); неакуратність (20); часте вживання алкоголю (100).
Час проводження з шлюбнимпартнером	24 години на добу (0); 12 годин на добу (10) 5-10 годин на добу (30); 3-4 години (60).	24 години на добу 12 годин на добу (10); 5-10 годин на добу (40); 3-4 години (50).
Відпочинок одинвід одного	Так (80); Ні (20).	Так (30); Ні (60).
Розподіл ролей	Рівномірно (70); є чоловічі та жіночі ролі(30).	Рівномірно (20); є чоловічі та жіночі ролі(80).
Матеріальне забезпечення родини	Так (20); Ні (80).	Так (80); Ні (20).
Піклування про дітей	Так (50); Ні (50).	Так (40); Ні (60).
Причини сімейних конфліктів	з приводу дітей (0); з приводу коштів (20); з приводу розподілуобов'язків (80).	з приводу дітей (0); з приводу коштів (30); з приводу розподілуобов'язків (60).
Примирення	Чоловік (0); Дружина (0). Той, хто винний (100).	Чоловік (20); Дружина (0); Той, хто винний (80).

Для 80% подружжя середнього шлюбного віку важливе значення має той факт, щоб шлюбний партнер схвалював вчинки та думки; для 40% подружжя на етапі молодій сім'ї – має найголовніше значення, та ще для 20 % важливе значення.

Для більшості шлюбних пар, незалежно від стажу сімейного життя, непринятною поведінкою шлюбного партнера є – часте вживання алкоголю. Для 50% подружжя середнього шлюбного віку також непринятною поведінкою партнера є – використання нецензурної лексики.

Незалежно від стажу сімейного життя, більшість шлюбних пар вважають, що з шлюбним партнером необхідно проводити приблизно 3 – 4 години на добу.

Слід вказати, що більшість подружжя на етапі молодої сім'ї (80%) вважають, що необхідно час від часу відпочивати одне від одного. Більшість сімей середнього шлюбного віку (60%), що не треба відпочивати одне від одного. Така їх поведінка може свідчити про певну невпевненість у собі.

Більшість шлюбних пар на етапі молодої сім'ї (70%) вважають, що сімейні ролі повинні в рівній мірі розподілятися між чоловіком та дружиною. 80% шлюбних пар середнього шлюбного віку впевнені в тому, що є суто жіночі та суто чоловічі ролі. Також виявлено, що тільки подружжя на етапі молодої сім'ї (80%) вважають, що саме чоловік повинен матеріально забезпечувати родину. Дані результати підтвердилися попередніми даними досліджуваних.

Піклуванням про дітей, на думку більшості сімейних пар, повинні займатися в рівній мірі – чоловік та дружина. Причинами конфліктних ситуацій більшість досліджуваних, незалежно від стажу подружнього життя, вбачають в особливостях розподілу сімейних ролей. Примиренням в конфліктних ситуаціях повинен займатися той, хто винний – вважають більшість досліджуваних.

У таблиці 2.5. наглядно зображені значимі розбіжності у шлюбних очікуваннях сімейних пар на різних етапах шлюбного життя.

Таблиця 2.5

**Розбіжності у відповідях подружжя на різних етапах сімейного
життя за анкетною «Уявлення про сім'ю»**

Показник	Варіант відповіді	% сімейних пар на етапі молодії сім'ї	% сімейних пар середнього шлюбного віку	ϕ^* - критерій Фішера	Рівень значущості
Важливість особистісної характеристики партнера	Моральність	20	60	2,59	0,01
Бажання схвалення від партнера	Дуже важливо	40	80	2,60	0,01
Важливість відпочинку одне від одного	так	80	30	2,76	0,01
Розподіл ролей між чоловіком та дружиною	Рівномірний	70	20	2,67	0,01
Забезпечення матеріального достатку	Чоловік	20	80	2,87	0,01

Отже, можемо стверджувати, що для більшості сімейних пар середнього шлюбного віку сфера моральності партнера по шлюбу виявилася більш значимою ϕ -ем. (2,59), $p \leq 0,01$. Можемо припустити, що досліджувані розцінюють в більшій мірі внутрішній світ партнера по шлюбу. Також слід вказати, що для подружжя середнього шлюбного віку виявилось більш важливо ϕ -ем. (2,60), $p \leq 0,01$ схвалення думок та вчинків від шлюбного партнера.

Також встановлено, що для подружжя середнього шлюбного віку дуже важливо, щоб саме чоловік займався матеріальним забезпеченням родини ϕ -ем. (2,87), $p \leq 0,05$. Це знов таки доводить більш традиційні риси характеру досліджуваних.

Для більшості подружжя на етапі молодії сім'ї виявилось більш важливіше бажання час від часу відпочивати одне від одного у компанії друзів ϕ -ем. (2,76), $p \leq 0,01$. Це може свідчити про те, що досліджувані впевнені в собі, та можуть надати особистий простір своїй другій половині.

Щодо розподілу ролей у сім'ї, то більшість подружжя середнього шлюбного віку вважають, що ролі в родині повинні розподілятися в рівній мірі між чоловіком та дружиною F -ем. (2,67), $p \leq 0,01$. Це знов таки доводить більшу поведінкову гнучкість досліджуваних.

Отже, отримані результати дослідження рольових очікувань та уявлень подружжя на різних етапах сімейного життя свідчать про наступне:

Встановлено, що більшість сімейних пар (40%) на етапі молодої сім'ї є скоріше благополучними, 25% абсолютно благополучними, 20 % благополучними, 10% перехідними та ще 5% скоріше неблагополучними. За результатами подружжя середнього шлюбного віку встановлено: більшість з них (45%) є скоріше благополучними парами, 15% неблагополучними, 15% перехідними та благополучними ще 10% скоріше неблагополучними.

Більшість досліджуваних шлюбних пар на етапі молодої сім'ї виявляють більш гнучкість у сімейних очікуваннях, подружжя середнього шлюбного віку проявляють більшу традиційність поглядів (чоловік повинен матеріально забезпечувати родину, є суто жіночі та суто чоловічі ролі, чоловік та дружина повинні постійно проводити час разом).

3.2. Особливості міжособистісних стосунків подружжя на різних етапах життєвого сім'ї

З метою дослідження особливостей міжособистісних відносин подружжя на різних етапах шлюбного життя було застосовано методику

«Міжособистісні відносини» (Т. Лірі) та «Типи поведінки у конфліктних ситуаціях» (К.Томаса).

Результати дослідження взаємовідносин досліджуваних зображені на рис. 2.3. За отриманими результатами шлюбних пар на етапі молодії сім'ї встановлено, що більшість з них виявили високі показники за шкалою «упевненість у собі» (9), «скептицизм» (10). Середні показники за шкалою «вимогливість» (6), «добросердя» (6) та «чуйність» (7). Низькі показники за шкалою «поступливість» (5) та «довірливість» (4).

Подружжя середнього шлюбного віку виявляють високі показники за шкалою «домінантність» (10), «упевненість у собі» (10), «скептицизм» (11) та «добросердя». Середні показники за шкалою «вимогливість» (5), «довірливість» (7) та чуйність» (6). Низькі показники за шкалою «поступливість» (3).

Отже, значимі розбіжності, у залежності від стажу сімейного життя, виявлено тільки за першою шкалою. Таким чином виявлено, що більшість досліджуваних середнього шлюбного віку виявляють доміантність, авторитарність, успішність, енергійність. Більшість досліджуваних на етапі молодії сім'ї в більшій мірі впевнені в собі, але не обов'язково лідери, вперті і наполегливі. Встановлено, що різниця в особливостях ставлення до оточуючих виявилася значимою t_{emp} (4,6), $p \leq 0,05$. Тобто можемо стверджувати, що в більшості випадків досліджувані на етапі молодії родини мають потенціал авторитарних лідерів.

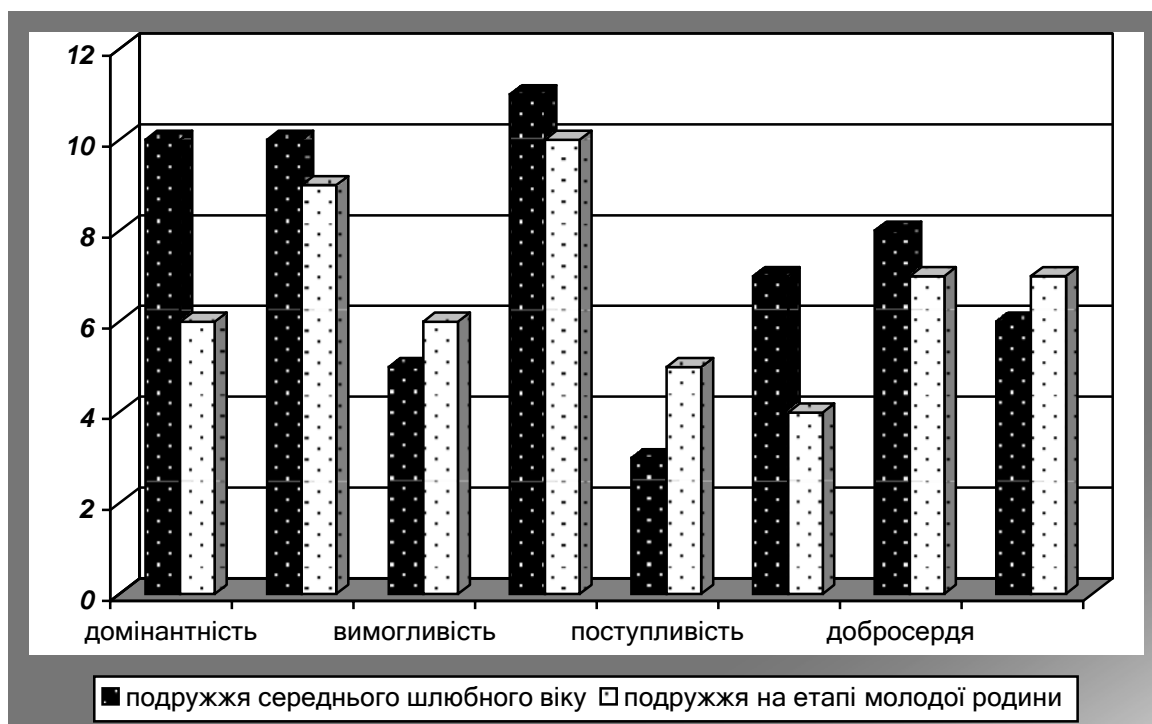

Рис. 2.3. – Результати дослідження міжособистісних відносин подружжя на різних етапах сімейного життя

За останніми шкалами не було виявлено значимих розбіжностей. Отже, більшість досліджуваних, незалежно від стажу сімейного життя, виявляють егоїстичні риси, орієнтовані на себе, схильні до суперництва. Виявляють упертість, наполегливість і енергійність; мають підвищену критичність у міжособистісних відносинах у зв'язку з підвищеною підозрілістю і домінування страху поганих відносин: виявляють замкнутість, скептицизм, свій негативізм проявляють у вербальній агресивності.

У більшості випадків скромні, емоційно стримані, здатні підкорятися. Конформні, очікують допомоги і порад, довірливі. Схильні до співробітництва, кооперації: гнучкі, компромісні при вирішенні проблем і конфліктних ситуацій, прагнуть бути в згодності з думками оточуючих, слідує правилам доброго тону у відносинах: прагнуть допомагати, почувати себе в центрі уваги, заслужити прийняття і любов, проявляють тепло та дружелюбність у відносинах.

Також досліджувані відповідальні по відношенню до людей, делікатні, м'які, добрі, емоційні відношення до людей проявляють в співчутті, симпатії, піклуванні.

Таким чином, можемо говорити, що більшість досліджуваних шлюбних пар схильні до суперництва, але в той же час, можуть вирішувати конфліктні ситуації за допомогою компромісу. Мають виражені риси емпатійних особистостей.

Визначення домінуючих стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях сімейних пар зображено на рис. 2.4.

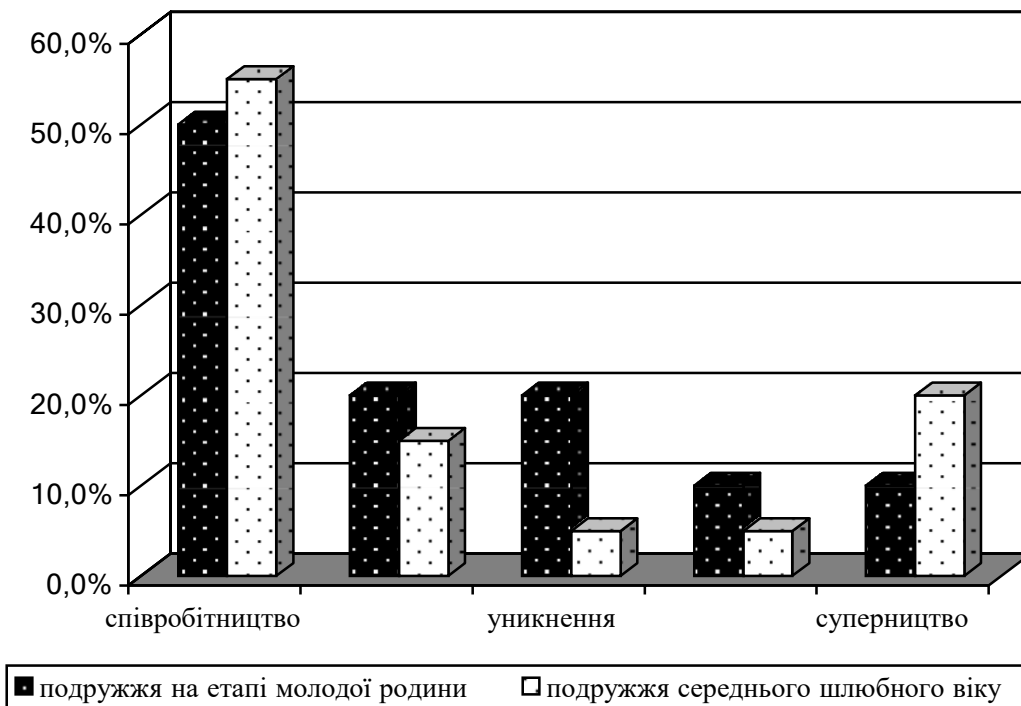

Рис. 2.4. – Розподіл дослідження типу поведінки у конфліктних ситуаціях подружжя на різних етапах сімейного життя

Отже, більшість досліджуваних, незалежно від стажу сімейного життя, у конфліктних ситуаціях користуються таким способом поведінки як – співробітництво (50% подружжя на етапі молоді сім'ї та 55% подружжя середнього шлюбного віку). Це свідчить про те, що досліджувані у ситуаціях конфліктів намагаються знайти альтернативу, яка повністю задовольняє інтереси конфліктуючих сторін. Шлюбні пари у таких ситуаціях мають рівні шанси, або зовсім не звертають увагу на різницю у своїх аргументах. Кожен учасник спору добровільно та на рівних правах бажає вирішувати конфліктні питання. У такому випадку шлюбні пари приходять до певної згоди стосовно вирішення конфліктної ситуації.

20% подружжя на етапі молоді сім'ї та 15% подружжя середнього шлюбного віку вирішують конфліктні ситуації за допомогою компромісу. Слід

вказати, що стратегія компромісу має свої переваги та недоліки. З одного боку, шлюбні пари досягають домовленостей, а з іншого – мають взаємовиключаючі інтереси, і по суті усвідомлюють необхідність змиритися з даним положенням справ.

20% шлюбних пар на етапі молодого шлюбу та 5% досліджуваних середнього шлюбного віку користуються стратегією – уникнення, що вказує на відсутність у їх поведінці прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей.

10% шлюбних пар на етапі молодого шлюбу та 5% досліджуваних середнього шлюбного віку застосовують стратегію пристосування, яка характеризується принесенням в жертву власних бажань заради іншого партнера. Жоден з шлюбних пар не користується стратегією поведінки – суперництва, що являється позитивним в сімейних відносинах.

20 досліджуваних середнього шлюбного віку та 10% шлюбних пар на етапі молодого шлюбу застосовують стратегію суперництва, а отже намагаються вирішувати конфліктні ситуації з урахуванням лише власних інтересів.

У таблиці 2.6. зображені результати підрахунку значимих розбіжностей щодо використання стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях.

Встановлено розбіжність за показником «уникнення» – χ^2 -ем. (3,22), $p \leq 0,01$. Тобто відсоткова доля шлюбних пар на етапі молодого шлюбу, які застосовують стратегію уникнення у вирішенні конфліктів, перевищує відсоткову долю сімейних пар середнього шлюбного віку.

Таблиця 2.6.

Результати підрахунку значимих розбіжностей використання стратегій поведінки у конфлікті подружжя на різних етапах сімейного життя

Показник	% сімейних пар на етапі молоді сім'ї	% сімейних пар середнього шлюбного віку	φ емпіричне	Рівень значення
Співробітництво	50	55	0,15	-
Компроміс	20	15	1,02	-
Уникнення	20	5	2,12	0,05
Пристосування	10	5	1,89	-
Суперництво	10	20	1,15	-

Таким чином, виявлено, що більшість досліджуваних користуються таким способом регулювання міжособистісних відносин як, співробітництво, що говорить про те, що досліджувані можуть за допомогою домовленостей, спілкування, вирішити свої проблеми, що не призводить до загострення конфліктних ситуацій.

Отже, дослідження особливостей міжособистісних відносин подружжя на різних етапах сімейного життя свідчать про наступне:

За отриманими результатами шлюбних пар на етапі молоді сім'ї встановлено, що більшість з них виявили високі показники за шкалою «упевненість у собі», «скептицизм»; середні показники за шкалою «вимогливість», «добросердя» та «чуйність»; низькі показники за шкалою «поступливість» та «довірливість». Більшість шлюбних пар у конфліктних ситуаціях користуються таким способом поведінки як – співробітництво.

Подружжя середнього шлюбного віку виявляють високі показники за шкалою «домінантність», «упевненість у собі», скептицизм та «добросердя»: середні показники за шкалою «вимогливість», «довірливість» та чуйність»: низькі показники за шкалою «поступливість». Більшість шлюбних пар у конфліктних ситуаціях також використовують такий спосіб поведінки як – співробітництво.

Таким чином, можемо говорити, що більшість досліджуваних шлюбних пар схильні до суперництва, але в той же час, можуть вирішувати конфліктні ситуації за допомогою компромісу. Мають виражені риси емпатійних особистостей.

3.3. Визначення чинників, що обумовлюють міру психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя

З метою визначення чинників, що обумовлюють показники психологічної задоволеності шлюбом було проведено кореляційний аналіз. Результати подружжя на етапі молодого сім'ї представлені у таблиці 2.7, а результати подружжя середнього шлюбного віку у таблиці 2.8.

За отриманими результатами подружжя на етапі молодого родини встановлено, що існує взаємозв'язок між рівнем благополучності сім'ї з рольовими очікуваннями – «особистісна ідентифікація з партнером» ($r=0,55$, при $p\leq 0,01$), «значення моральної і емоційної підтримки» ($r=0,57$, при $p\leq 0,01$), «роль сексуального партнера» ($r=0,72$, при $p\leq 0,001$); та особливостями міжособистісних стосунків у родині – «домінантність» ($r=-0,65$, при $p\leq 0,001$), «вимогливість» ($r=-0,45$, при $p\leq 0,05$), «поступливість» ($r=0,66$, при $p\leq 0,001$), «співробітництво» ($r=0,55$, при $p\leq 0,01$) та «компроміс» ($r=0,49$, при $p\leq 0,01$).

Таблиця 2.7

Структура значущих зв'язків рівня благополучності у шлюбі з особливостями ролевих очікувань та міжособистісними відносинами подружжя на етапі молодії сім'ї

Показники	Рівень благополучності сім'ї	Рівень значущості (p)
Особистісна ідентифікація з партнером	0,55	p≤0,01
Розподіл батьківських обов'язків.	0,14	-
Значення професійних інтересів подружжя	0,27	-
Розподіл господарчо-побутової функції	0,18	-
Значення моральної і емоційної підтримки	0,57	p≤0,01
Значення зовнішньої привабливості партнера	0,19	-
Відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї	0,19	-
Розподіл ролей «хазяїн» - «хазяйка»	0,12	-
Роль вихователя	-0,18	-
Роль сексуального партнера	0,72	p≤0,001
Роль організатора розваг	0,14	-
Організатор сімейної субкультури	0,22	
Роль відповідального за підтримку сімейних зв'язків	-0,14	
Роль «психотерапевта»	0,13	
Домінантність - владність - деспотичність	-0,65	p≤0,001
Вимогливість - непримиренність - жорстокість	-0,45	p≤0,05
Поступливість - лагідність - пасивна слухняність	0,66	p≤0,001
Конкуренція	0,17	-
Уникнення	0,22	-
Співробітництво	0,55	p≤0,01
Компроміс	0,49	p≤0,01
Пристосування	-0,15	-

Отже, встановлено, що при високому рівні благополучності сім'ї підвищується значення особистісної ідентифікації з партнером ($r=0,55$), що виявляється у бажанні подружжя розділяти інтереси, цінності та погляди на життя. Також підвищується значення моральної та емоційної підтримки ($r=0,57$), що виявляється у бажанні партнера брати на себе роль забезпечення психологічного клімату родини та надання чоловіку або дружині моральної підтримки.

При збільшенні рівня благополучності підвищується також значення сексуальних відносин у парі ($r=0,72$), яка виявляється у ставленні до шлюбного партнера через оцінку його як сексуального партнера. Тобто, шлюбні пари намагаються створити гармонічні відносини у сексуальній сфері життя.

Також встановлено, що задоволеність в шлюбі пов'язана оберненим зв'язком з такими типами відносин, як домінантність ($r=-0,65$) та вимогливість ($r=-0,45$). Отже, при підвищенні благополучності сім'ї знижується бажання домінування, незалежності, знижується дратівливість, нетерпимість до помилок у відносинах з шлюбним партнером.

Натомість підвищується поступливість ($r=0,66$) та застосування таких типів вирішення конфліктних ситуацій, як співробітництво ($r=0,55$) і компроміс ($r=0,49$). Це свідчить про те, що партнери намагаються бути більш лагідними з шлюбним партнером та вирішувати конфліктні ситуації з урахуванням думки партнера.

Отже, встановлено, що рівень благополучності сім'ї (відчуття щасливої та успішної родини) на першому етапі шлюбного життя залежить від особистісної ідентифікації з партнером, бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах, підвищеного значення сексуальних відносин у парі та таких міжособистісних відносин, як зниження домінантності партнера, підвищення терпимості до помилок та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою компромісу та співробітництва.

За результатами подружжя середнього шлюбного віку встановлено, що існує взаємозв'язок між рівнем благополучності сім'ї з рольовими очікуваннями – «особистісна ідентифікація з партнером» ($r=0,51$, при $p \leq 0,01$), «розподіл батьківських обов'язків» ($r=0,67$, при $p \leq 0,001$), «значення професійних інтересів подружжя» ($r=0,55$, при $p \leq 0,01$), «значення моральної і емоційної підтримки» ($r=0,47$, при $p \leq 0,05$); та особливостями міжособистісних стосунків у родині – «вимогливість» ($r=-0,71$, при $p \leq 0,001$), «конкуренція» ($r=-0,67$, при $p \leq 0,001$), «уникнення» ($r=0,55$, при $p \leq 0,01$) та «компроміс» ($r=0,66$, при $p \leq 0,01$).

Отже, підвищення рівня благополучності сім'ї обумовлює підвищення значення особистісної ідентифікації з партнером ($r=0,51$), що виявляється у бажанні подружжя розділяти інтереси, цінності та погляди на життя.

Також підвищується значення рівномірного розподілу батьківських обов'язків ($r=0,67$), значення професійних інтересів партнера ($r=0,55$) та значення моральної підтримки ($r=0,47$). Такі особливості виявляються в домінуванні установок на активну батьківську роль партнера, що виявляється у значущості для подружжя батьківських функцій. Пов'язуємо таку установку з наявністю у шлюбних пар дітей. Також у таких сімей підвищується значення професійних інтересів та потреб партнера. Важливим аспектом, на наш погляд, є підвищення значення моральної та емоційної підтримки, що виявляється у бажанні партнера брати на себе роль забезпечення психологічного клімату родини та надання чоловіку або дружині моральної підтримки.

Міжособистісні відносини у благополучних сімей виявляються через зниження вимогливості ($r=-0,71$), конкуренції ($r=-0,67$), та підвищенні уникнення ($r=0,55$) та компромісу ($r=0,66$). Отже, у партнерів знижується критичність та нетерпимість до інших поглядів партнера, знижується бажання конкурувати з чоловіком та дружиною. Також встановлено, що такі шлюбні пари бажають вирішувати конфліктні ситуації або за допомогою уникнення (виявляється у небажанні вирішувати конфліктні питання), або за допомогою компромісу (урахування обох точок зору у вирішенні конфлікту).

Таблиця 2.8

Структура значущих зв'язків рівня благополучності у шлюбі з особливостями ролевих очікувань та міжособистісними відносинами подружжя на етапі середнього шлюбного віку

Показники	Рівень благополучності сім'ї	Рівень значущості (p)
Особистісна ідентифікація з партнером	-0,51	p≤0,01
Розподіл батьківських обов'язків.	0,67	p≤0,001
Значення професійних інтересів подружжя	0,55	p≤0,01
Розподіл господарчо-побутової функції	0,18	-
Значення моральної і емоційної підтримки	0,47	p≤0,05
Значення зовнішньої привабливості партнера	-0,22	-
Відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї	0,19	-
Розподіл ролей «хазяїн» - «хазяйка»	0,13	-
Роль вихователя	-0,08	-
Роль сексуального партнера	0,22	-
Роль організатора розваг	0,22	-
Організатор сімейної субкультури	0,16	
Роль відповідального за підтримку сімейних зв'язків	0,12	
Роль «психотерапевта»	0,25	-
Домінантність - владність - деспотичність	0,18	-
Вимогливість - непримиренність - жорстокість	-0,71	p≤0,001
Поступливість - лагідність - пасивна слухняність	0,29	-
Конкуренція	-0,67	p≤0,001
Уникнення	0,55	p≤0,01
Співробітництво	0,12	-
Компроміс	0,66	p≤0,01
Пристосування	-0,19	-

Отже встановлено, що рівень благополучності сім'ї (відчуття щасливої та успішної родини) на етапі середнього шлюбного віку залежить від особистісної ідентифікації з партнером, бажання у рівній мірі розподіляти батьківські обов'язки, схвалювати професійні інтереси шлюбного партнера та бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах; та таких міжособистісних відносин, як зниження вимогливості, конкуренції у відносинах та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою уникнення та компромісу.

Проведений кореляційний аналіз дозволяє стверджувати, що міра психологічної задоволеності у шлюбі для досліджуваних на етапі молодої сім'ї залежить від: особистісної ідентифікації з партнером, бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах, підвищеного значення сексуальних відносин у парі та таких міжособистісних відносин, як зниження домінантності партнера, підвищення терпимість до помилок та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою компромісу та співробітництва. Рівень психологічної задоволеності на етапі середнього шлюбного віку залежить від особистісної ідентифікації з партнером, бажання у рівній мірі розподіляти батьківські обов'язки, схвалювати професійні інтереси шлюбного партнера та бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах; та таких міжособистісних відносин, як зниження вимогливості, конкуренції у відносинах та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою уникнення та компромісу.

Висновки до другого розділу

Отже, на основі проведеного емпіричного дослідження виконано поставлені завдання та перевірено висунуті гіпотези.

1. Визначено рівень задоволеності шлюбом партнерів на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Встановлено, що більшість сімейних пар (40%) на етапі молодого сім'ї є скоріше благополучними, 25% абсолютно благополучними, 20% благополучними, 10% перехідними та ще 5% скоріше неблагополучними. За результатами подружжя середнього шлюбного віку встановлено: більшість з них (45%) є скоріше благополучними парами, 15% неблагополучними, 15% перехідними та благополучними ще 10% скоріше неблагополучними.

2. Визначено особливості ролевих уявлень та очікувань подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Отримані результати дозволили виявити, що більшість сімейних пар на етапі молодого родини вважають, що такі сімейні ролі як, виховання дітей, емоційний клімат, організація розваг, роль «хазяйка»-«хазяїн», сексуальний партнер та організація сімейної культури повинні розподілятися в однаковій мірі між чоловіком та дружиною. Більшість шлюбних пар на етапі молодого сім'ї вважають, що сімейні ролі повинні в рівній мірі розподілятися між чоловіком та дружиною.

Більшість сімейних пар на етапі середнього шлюбного віку вважають, що такі ролі як, виховання дітей, емоційний клімат, організація розваг, роль «хазяйка»-«хазяїн» повинні також розподілятися в рівній мірі між чоловіком та дружиною. Емоційним кліматом та організацією сімейної субкультури повинна займатися тільки жінка, а от роль сексуального партнера та матеріальним забезпеченням родини повинен взяти на себе тільки чоловік. Більшість шлюбних пар впевнені в тому, що є суто жіночі та суто чоловічі ролі.

Незалежно від стажу сімейного життя більшість досліджуваних вважають однією з найголовніших якостей шлюбного партнера – фізичну привабливість. Для більшості подружжя важливе значення має той факт, щоб шлюбний партнер

схвалював вчинки та думки. Для більшості шлюбних пар неприйнятною поведінкою шлюбного партнера є – часте вживання алкоголю. Незалежно від стажу сімейного життя, більшість шлюбних пар вважають, що з шлюбним партнером необхідно проводити приблизно 3–4 години на добу та вважають, що не треба відпочивати одне від одного. Піклуванням про дітей, на думку більшості сімейних пар, повинні займатися в рівній мірі – чоловік та дружина. Причинами конфліктних ситуацій більшість досліджуваних вбачають в особливостях розподілу сімейних ролей. Примиренням в конфліктних ситуаціях повинен займатися той, хто винний – вважають більшість досліджуваних.

3. Проаналізовано особливості міжособистісних стосунків подружжя на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

За отриманими результатами шлюбних пар на етапі молодої сім'ї встановлено, що більшість з них виявили високі показники за шкалою «упевненість у собі», «скептицизм»; середні показники за шкалою «вимогливість», «добросердя» та «чуйність»; низькі показники за шкалою «поступливість» та «довірливість». Більшість шлюбних пар у конфліктних ситуаціях користуються таким способом поведінки як – співробітництво.

Подружжя середнього шлюбного віку виявляють високі показники за шкалою «домінантність», «упевненість у собі», «скептицизм» та «добросердя»: середні показники за шкалою «вимогливість», «довірливість» та чуйність»: низькі показники за шкалою «поступливість». Більшість шлюбних пар у конфліктних ситуаціях також використовують такий спосіб поведінки як – співробітництво.

Отже, значимі розбіжності, у залежності від стажу сімейного життя, виявлено тільки за першою шкалою temp (4,6), $p \leq 0,05$. Це свідчить про те, що більшість досліджуваних середнього шлюбного віку виявляють домінантність, авторитарність, успішність, енергійність, а більшість досліджуваних на етапі молодої сім'ї в більшій мірі впевнені в собі, але не обов'язково лідери, вперті і наполегливі.

4. Визначено чинники, що обумовлюють міру психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя.

За отриманими результатами подружжя на етапі молодої родини встановлено, що існує взаємозв'язок між рівнем благополучності сім'ї з рольовими очікуваннями – «особистісна ідентифікація з партнером» ($r=0,55$, при $p\leq 0,01$), «значення моральної і емоційної підтримки» ($r=0,57$, при $p\leq 0,01$), «роль сексуального партнера» ($r=0,72$, при $p\leq 0,001$); та особливостями міжособистісних стосунків у родині – «домінантність» ($r=-0,65$, при $p\leq 0,001$), «вимогливість» ($r=-0,45$, при $p\leq 0,05$), «поступливість» ($r=0,66$, при $p\leq 0,001$), «співробітництво» ($r=0,55$, при $p\leq 0,01$) та «компроміс» ($r=0,49$, при $p\leq 0,01$).

За результатами подружжя середнього шлюбного віку встановлено, що існує взаємозв'язок між рівнем благополучності сім'ї з рольовими очікуваннями – «особистісна ідентифікація з партнером» ($r=0,51$, при $p\leq 0,01$), «розподіл батьківських обов'язків» ($r=0,67$, при $p\leq 0,001$), «значення професійних інтересів подружжя» ($r=0,55$, при $p\leq 0,01$), «значення моральної і емоційної підтримки» ($r=0,47$, при $p\leq 0,05$); та особливостями міжособистісних стосунків у родині – «вимогливість» ($r=-0,71$, при $p\leq 0,001$), «конкуренція» ($r=-0,67$, при $p\leq 0,001$), «уникнення» ($r=0,55$, при $p\leq 0,01$) та «компроміс» ($r=0,66$, при $p\leq 0,01$).

Отже, чинниками, що обумовлюють міру психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя виявилися рольові очікування та міжособистісні стосунки:

- для досліджуваних на етапі молодої сім'ї особистісна ідентифікація з партнером, бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах, підвищеного значення сексуальних відносин у парі та таких міжособистісних відносин, як зниження домінантності партнера, підвищення терпимість до помилок та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою компромісу та співробітництва;

- рівень психологічної задоволеності на етапі середнього шлюбного віку залежить від особистісної ідентифікації з партнером, бажання у рівній мірі розподіляти батьківські обов'язки, схвалювати професійні інтереси шлюбного партнера та бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах; та таких міжособистісних відносин, як зниження вимогливості,

конкуренції у відносинах та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою уникнення та компромісу.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах сімейного життя дозволяє зробити наступні висновки у відповідності до поставлених завдань:

1. Теоретично досліджено поняття «психологічна задоволеність шлюбом» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених та визначено основні психологічні чинники задоволеності шлюбним життям.

Під поняттям «психологічна задоволеність шлюбом» розуміємо певну реалізацію уявлень (образів) про сім'ю, котра складається у свідомості людини під впливом різних обставин (дійсних або символічних), що складають її досвід. Іншими словами, під задоволеністю шлюбом розуміється певна внутрішня суб'єктивна оцінка подружжя власних сімейних відносин.

Можна виокремити дефіцит наступних потреб, що призводять до незадоволеності шлюбними відносинами: незадоволеність сексуальних потреб; незадоволеність подружжям потреби в цінності і значущості власного «Я»; незадоволеність потреби чоловіка, дружини або обох партнерів в позитивних емоціях; фінансові розбіжності пари; незадоволеність потреби у взаємодопомозі, потреби у співпраці, що пов'язані з розподілом обов'язків в родині; розбіжності у проведенні відпочинку і дозвілля.

Такі два поняття, як психологічна задоволеність шлюбом та стабільність сім'ї деякі дослідники поєднують, та попри це необхідно зауважити, що високо стабільні шлюби не завжди характеризуються високим рівнем задоволеності шлюбом. Більшість дослідників доводять, що психологічна задоволеність шлюбом залежить від стажу сімейного життя і наглядно має U-подібну форму – на початку свого існування та на наступних роках сімейного життя, задоволеність шлюбом з часом знижується, а досягає свого найменшого показника в подружніх парах зі стажем сумісного життя від 12 до 18 років, на наступних етапах сімейного життя знову зростає, але дуже поступово.

Можна виокремити наступні чинники, що обумовлюють психологічну задоволеність шлюбно-сімейними стосунками: рольова узгодженість у родині; задоволеність сексуальних, емоційних, фінансових потреб; сімейна етика; спільні інтереси і потреби; сумісне проведення відпочинку, взаємна допомога.

2. Емпірично проаналізовано рольові очікування та особливості міжособистісних відносин на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Більшість досліджуваних, незалежно від стажу сімейного життя, мають установку на ідентифікацію себе з партнером; прагнуть в шлюбі розподіляти порівну господарчо-побутові обов'язки між собою та шлюбним партнером; вважають, що батьківські обов'язки повинні також бути у рівній мірі розподілені між шлюбною парою; для досліджуваних є значимою взаємна моральна та емоційна підтримка в родині; перше враження (зовнішній вигляд) для досліджуваних має також важливе значення.

Незалежно від стажу сімейного життя більшість досліджуваних вважають однією з найголовніших якостей шлюбного партнера – фізичну привабливість: для більшості подружжя важливе значення має той факт, щоб шлюбний партнер схвалював вчинки та думки: неприйнятною поведінкою шлюбного партнера є – часте вживання алкоголю; вважають, що з шлюбним партнером необхідно проводити приблизно 3-4 години на добу та вважають, що не треба відпочивати одне від одного. Піклуванням про дітей, на думку більшості сімейних пар, повинні займатися в рівній мірі – чоловік та дружина.

Причинами конфліктних ситуацій більшість досліджуваних вбачають в особливостях розподілу сімейних ролей. Примиренням в конфліктних ситуаціях повинен займатися той, хто винний – вважають більшість досліджуваних.

Більшість досліджуваних на етапі молодого сімейного життя вважають сексуальну гармонію між чоловіком та дружиною важливою умовою шлюбного щастя та виявляють більшу гнучкість в очікуваннях розподілу ролей, оскільки вважають, що дані сімейні ролі повинні розподілятися між чоловіком та дружиною в рівній мірі.

Більшість досліджуваних середнього шлюбного віку вважають сексуальну гармонію у парі як одну із важливих умов сімейного життя, але не надають їй

статусу найголовнішої; виявляють більш традиційні очікування від розподілу ролей між собою та чоловіком (чоловік повинен виконувати роль сексуального партнера, а жінка повинна піклуватися про емоційний клімат та організацію сімейної субкультури).

За отриманими результатами шлюбних пар на етапі молодого сім'ї встановлено, що більшість з них виявлено високі показники за шкалою «упевненість у собі», «скептицизм»; середні показники за шкалою «вимогливість», «добросердя» та «чуйність»; низькі показники за шкалою «поступливість» та «довірливість». Більшість шлюбних пар у конфліктних ситуаціях користуються таким способом поведінки як – співробітництво.

Подружжя середнього шлюбного віку виявляють високі показники за шкалою «домінантність», «упевненість у собі», «скептицизм» та «добросердя»; середні показники за шкалою «вимогливість», «довірливість» та чуйність»; низькі показники за шкалою «поступливість». Більшість шлюбних пар у конфліктних ситуаціях також використовують такий спосіб поведінки як – співробітництво.

3. Визначено показники психологічної задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя.

Встановлено, що рівень благополучності сім'ї (відчуття щасливої та успішної родини) на першому етапі шлюбного життя залежить від особистісної ідентифікації з партнером, бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах, підвищеного значення сексуальних відносин у парі та таких міжособистісних відносин, як зниження домінантності партнера, підвищення терпимості до помилок та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою компромісу та співробітництва.

Встановлено, що рівень благополучності сім'ї (відчуття щасливої та успішної родини) на етапі середнього шлюбного віку залежить від особистісної ідентифікації з партнером, бажання у рівній мірі розподіляти батьківські обов'язки, схвалювати професійні інтереси шлюбного партнера та бажання морально та емоційно підтримувати один одного у відносинах; та таких міжособистісних

відносин, як зниження вимогливості, конкуренції у відносинах та вирішення конфліктних ситуацій за допомогою уникнення та компромісу.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо у визначенні психологічної задоволеності шлюбом на етапі зрілого та похилого шлюбного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Т. В. Психология современной семьи : монография. СПб.: Речь, 2005. 244 с.
2. Балакірева М. О. Про становище сімей в Україні : доповідь за підсумками. Навч. посібник. К : Знання Прес, 2000, 211 с.
3. Білоножко Є.П. Шлюбно-родинні взаємини як об'єкт філософського осмислення: автореф. дис. канд. філософ. н : 09.00.03. К., 2010. 218 с.
4. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. Київ : МАУП, 2001, С. 17.
5. Бондаревська Е.В. Сім'я та сімейне виховання. К.: Освіта, 2018.
6. Бріш К.Г. Розлади прив'язаності: від теорії до терапії: посібник. Львів, 2012. 314 с.
7. Васищев В.С. Психологія подружніх взаємин: теоретико- методологічні підходи до дослідження. Вісник Національного університету оборони України. 5 (24). 2011. С. 93-98.
8. Вірна Ж.П. Адаптаційний профіль задоволеності життям особистості. Проблеми сучасної психології. 2013. № 2. С .20-25.
9. Волкова А.Н. Психологическое консультирование семейных конфликтов. Вестник психосоциальной и коррекционно- реабилитационной работы. 2000. № 1. С . 12 -21.
10. Волошок О.В. Соціально-психологічні чинники задоволеності шлюбом осіб періоду ранньої дорослості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. Випуск 3. 2019. С. 122-128.
11. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія: навчальний посібник. К.: Академія, 2004. 308 с.
12. Головнева І.В. Зміна традиційних внутрішньо-сімейних ролей: нові моделі поведінки та конфлікти. Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 4. С.12-16.
13. Грещак М.П. Психологічні особливості сімейних стосунків на різних етапах життєвого циклу сім'ї. К.: Либідь, 2022.

14. Дяченко М.І. Рольові очікування у шлюбі та сімейному житті. Практична психологія та соціальна робота. № 4. 2008. С. 45-47 .
15. Іващенко А.С. Психологічні чинники міжособистісних стосунків у молодих подружніх ПАРАХ. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. № 5. С. 1-12.
16. Калинина Р.Р. Введение в психологию семейных отношений. СПб.: Речь, 2008. 56 74 с.
17. Клюко Л. Теоретико-методологічний аналіз феномену задоволеності якістю життя як умови розвитку професійної я-концепції особистості. Психологічні перспективи. Вип. 32. 2018. С. 135-148.
18. Кляпець О.Я. постановка життєвого завдання як чинник подолання сімейної кризи. Соціальна психологія. 2008. № 6. С. 17.
19. Корнюх А.О. Задоволеність подружнім життям та його сутнісні характеристики. Збірник наукових праць. Психологічні науки. Том 2. Випуск 9. С. 135-139.
20. Котлова Л.О., Саух І.Д. Психологічні чинники задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2019. Випуск 1. С. 223-228.
21. Котлова Л.О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї. Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists «Science», Prague. 2014. Vol. 2. P. 176-182.
23. Лисенко Л.М. Психологічні чинники задоволеності стосунками в подружніх парах. Теорія і практика сучасної психології. 2018, № 5. С. 73-77.
24. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
25. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавництво Дім «Слово», 2009. 464 с.
26. Мороз Р.А. Моделі шлюбно-сімейних відносин. Психологічна газета. 2004. № 1. С. 8-11.

27. Мушкевич М.І. Психологічні особливості впливу батьківської сім'ї на молоде подружжя : автореф. дис. канд. психол. н.: 19.00.07. Рівне, 2002. 20 с.

28. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие. СПб. : Речь, 2004. С. 67-72.

29. Онищенко Г.І. Рольова взаємодія в молодій сім'ї. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць / Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, за ред. Максименка С.Д. том 5, частина 7. Київ : 2003. 191-197 с.

30. Пілецький В. Соціально-психологічне розуміння суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбі. Збірник наукових праць: психологія. Випуск 21. С. 112-119.

31. Психологія сім'ї : навчальний посібник / За загальною редакцією В.М. Поліщука. 2008. С. 12-17.

32. Психологія сім'ї: навч. посіб. / за ред. К. В. Седих. К. : ВЦ «Академія», 2015. 192 с.

33. Роджерс К. Брак и его альтернативы. Позитивная психология семейных отношений / Карл Роджерс ; пер. с англ. Е. Г. Разановой. М. : Этерна, 2006. 320 с.

34. Сатир В. Как строить себя и свою семью. М. : изд. «Педагогика. Пресс», 1992. С. 93-105.

35. Слепкова В. І. «Психологічна діагностика сімейних відносин». Мозир : Сприяння. 2006. 195 с.

36. Слюсарь Л.И. Украинская семья в условиях глобализации. Демографическое развитие : вызовы глобализации: материалы Международной конференции / под ред. В.А. Ионцева, Н.В. Зверевой, Г.Е. Ананьевой, В.П. Тышкевич. М. : МАКС Пресс, 2012. С. 474–479.

37. Соціологія кохання: як українці одружуються і чому розлучаються. 2018. Відновлено з: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/sociologiya-lyubvi-kak-ukraincy-zaklyuchayut-braki-i-pochemu-razvodyatsya-1113755.html>

38. Степанова О.В. Рольові очікування та сімейна взаємодія на різних етапах життєвого циклу. Полтава: ПНТУ, 2021.

39. Степико В.П., Гребеннікова Н.В. Розлучення як ризик сучасних шлюбно-сімейних відносин. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Випуск 15. 2014. С. 73-80.

40. Титаренко Т.М. Психологія сімейних стосунків і шлюбної взаємодії. Харків: Прапор, 2019.

41. Ткаченко В.Є. Соціально-психологічні умови благополуччя подружніх відносин. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 27. С. 111-120. Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2011_27_15

42. Ткачова В.О. Стан і перспективи розвитку сім'ї в сучасному українському суспільстві (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. канд. філософ. н.: 09.00.03. Одеса, 2008. 20 с.

43. Федоренко Р.П. Психологія молодшої сім'ї і сімейна криза: Монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.

44. Хлопоніна Н.Є. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування: автореф. дис. канд. психол. н. 19.00.01. Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Київ, 2007. 25 с.

45. Хлопоніна Н.Є. Статеворольові стереотипи як соціально-психологічні детермінанти становлення особистості. Зб. наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. К. : 2003, т.5, ч.5. С. 290-293.

46. Яблонська Т.М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. 2004. № 2. С. 80-84.

47. Ящук Т.В. Емоційна сфера сім'ї на різних етапах її життєвого циклу. Вінниця: ВНТУ, 2021.

48. Levis R. A., Spanier G. B. Theorizing about the quality and stability of marriage. Contemporary theories about the family. New York: Free Press, 1979. P. 23-34.

49. Cowan P.A., Cowan C.P. When Partners Become Parents: The Big Life Change for Couples. Routledge, 2018.

50. Goldenberg H., Goldenberg I. Family Therapy: An Overview. Cengage Learning, 2018.
51. Haley J. Strategies of Psychotherapy. Grune & Stratton, 2017.
52. Kerr M.E., Bowen M. Family Evaluation: An Approach Based on Bowen Theory. W. W. Norton & Company, 2020.
53. McGoldrick M., Gerson R., Petry S. Genograms: Assessment and Intervention. W.W. Norton & Company, 2020.
54. Minuchin S. Families and Family Therapy. Harvard University Press, 2019.
55. Schwartz R.C., Sweezy M. Internal Family Systems Therapy. Guilford Press, 2020.
56. Simon G.M., Stierlin H. Family Ties and Aging. Springer, 2019.
57. Toman W. Family Constellation: Its Effect on Personality and Social Behavior. Springer, 2015.
58. Walsh F. Strengthening Family Resilience. Guilford Press, 2016.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Уявлення про сім'ю»

Шановні чоловіки та жінки! Я студентка спеціальності Психологія пропоную вам прийняти участь у дослідженні особливостей психологічної задоволеності шлюбно-сімейними відносинами на різних етапах сімейного життя. Заповніть, будь-ласка, анкету під назвою «Уявлення про сім'ю», з метою вивчення особливостей шлюбних очікувань чоловіків та жінок.

Із запропонованих питань, котрі представлені в анкеті оберіть ту відповідь, котра найбільшою мірою відображає ваше думку. Пам'ятайте, що не існують правильні чи неправильні відповіді, вони всі, з точки зору цінностей правильні. В анкеті є такі питання, котрі не мають запропонованих варіантів відповіді, на такі питання вам необхідно надати свою власну відповідь.

Проведення даного опитування анонімно (ваша особиста інформація не буде використовуватися в моєму та інших дослідженнях).

Дякую за допомогу!

1. Які особистісні якості чоловіка/дружини для вас є найголовнішими:

А) фізична привабливість;

Б) моральність;

В) почуття гумору;

Г) сексуальність;

Д) власна відповідь _____.

2. Оцініть за 10-бальною шкалою, наскільки вам важливо щоб ваш партнер схвалював ваші думки та вчинки:

0 _____ 10

Не важливо

дуже важливо

3. Яка поведінка партнера для вас є неприйнятною?

А) паління;

Б) використання нецензурної лексики;

- В) неакуратність;
- Г) часте вживання алкоголю;
- Д) власна відповідь_____.

4. Як ви вважаєте, скільки часу необхідно проводити з партнером?

- А) 24 години на добу;
- Б) 12 годин на добу;
- В) 5-10 годин на добу;
- Г) 3-4 години;
- Д) в залежності від ситуації.

5. Чи повинні чоловік та дружина відпочивати один від одного з компанією своїх друзів?

- А) так;
- Б) ні;
- В) власна відповідь_____.

6. Опишіть своє уявлення про ідеальні взаємовідносини з партнером:

---

7. Як ви вважаєте, сімейні ролі повинні рівномірно розподілятися між чоловіком та дружиною, чи є суто чоловічі та суто жіночі ролі?

- А) рівномірно;
- Б) є чоловічі та жіночі ролі;
- В) власна відповідь_____.

8. Чи згодні ви з думкою, що саме чоловік повинен матеріально забезпечувати родину?

- А) так;
- Б) ні;
- В) власна відповідь_____.

9. Чи згодні ви з думкою, що саме жінка повинна піклуватися про дітей?

А) так;

Б) ні;

В) власна відповідь_____.

10. Як ви вважаєте, за якими причинами, у сімейних пар найчастіше виникають конфлікти?

А) з приводу дітей;

Б) з приводу коштів;

В) з приводу розподілу обов'язків;

Г) власна відповідь_____.

11. Як ви вважаєте, хто перший повинен йти на примирення у конфліктних ситуаціях?

А) чоловік;

Б) дружина;

В) той, хто винний.